

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ЕКОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет магістерської та
аспірантської підготовки
Кафедра екологічного права і контролю

Магістерська кваліфікаційна робота

на тему: « Екологічне право як складова екологічної політики»

Виконала: студентка II курсу, групи МЗС-66
спеціальності 8.04010606
«Заповідна справа»
Кручиніна Лариса Володимирівна

Керівник к.ю.н., доц.
Швидченко Ірина Георгіївна

Рецензент к.геогр.н., доц.

Сербов Микола Георгійович

АНОТАЦІЯ

Тема магістерської кваліфікаційної роботи «Екологічне право як складова екологічної політики» присвячена розвитку екологічної політики в Україні, підвищенню рівня екологічної правосвідомості, є актуальною, оскільки формування екологічної правосвідомості у сучасності має бути найголовнішим завданням еколого-правової освіти, яка є необхідним елементом культури людини.

Метою цієї роботи є висвітлення теоретичних та практичних питань реалізації екологічної політики в Україні.

Завданням роботи є аналізування основних етапів реалізації екологічного права в Україні.

Методологічною основою роботи є такі методи наукового дослідження, як історико-правовий метод, порівняльно-правовий метод, формально-юридичний метод, а також соціологічні методи.

Об'єктом роботи є суспільні екологічні відносини, що складаються з приводу використання природних ресурсів та охорони довкілля.

Предметом роботи є екологічне право як складова екологічної політики.

Найзагальнішою проблемою сучасності є безпека існування людської цивілізації. Неефективна, невиражена екологічна політика або ж її відсутність є коренем усіх існуючих екологічних проблем, може спричиняти екологічні катастрофи різного масштабу, порушення екологічної рівноваги, що загрожує існуванню не лише людини, а і інших живих організмів, Природи взагалі.

Саме тому ми вирішили детальніше розглянути і проаналізувати реалізацію екологічного права в Україні.

Робота складається з чотирьох розділів, займає 70 сторінок. В роботі використано 30 джерел.

Ключові слова: екологічне право, екологічна політика, екологічна правосвідомість, еколого-правова освіта, міжнародне екологічне право.

SUMMARY

Subject of master's qualification of "Environmental Law as a Constituent of Environmental Policy" dedicated to the development of environmental policy in Ukraine, raising the level of environmental consciousness, is relevant as forming ecological sense of justice in our time should be the main task of environmental legal education, which is an essential element of human culture.

The aim is to highlight the theoretical and practical issues of implementation of environmental policy in Ukraine.

The objective of this work is the basic stages of the implementation of environmental law in Ukraine.

Is the methodological basis of research methods such as historical and legal method, comparative legal method, formal-legal method, and sociological methods.

The object of the work is to have public ecological relationships that develop over the use of natural resources and environmental protection.

The subject of environmental law is a component of environmental policy.

The most common problem of our time is the safety of the existence of human civilization. Inefficient, unexpressed environmental policy or the lack of it is the root of all existing environmental problems can cause environmental disasters of all sizes, violations of environmental balance that threatens the existence of not only human but also other living organisms, nature in general.

That's why we decided to closely examine and analyze the implementation of environmental law in Ukraine.

The work consists of four chapters, covers 70 pages. The paper used 30 sources.

Keywords: environmental law, environmental policy, environmental justice, environmental and legal education, international environmental law.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ.....	5
ВСТУП	6
1 ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ПРАВОВИХ НОРМ ОХОРОНИ І ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ	9
1.1 Дореволюційний період	9
1.2 Радянський період.....	12
2 ПОНЯТТЯ, ВИДИ І ПРИНЦИПИ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ	18
2.1 Поняття екологічної політики	18
2.2 Види і принципи екологічної політики	22
2.3 Теорія зовнішніх ефектів	25
3 КОНЦЕПЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ НА ПЕРІОД ДО 2020 РОКУ	28
3.1 Визначення проблеми, на розв'язання якої спрямована Концепція	28
3.2 Актуальність розроблення оновленої національної екологічної політики	29
3.3 Мета, основні цілі і завдання національної екологічної політики	31
3.4 Інструменти національної екологічної політики.....	38
4 МІЖНАРОДНА СПІВПРАЦЯ У ГАЛУЗІ ОХОРОНИ ДОВКІЛЛЯ.....	46
ВИСНОВКИ.....	62
ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ.....	68

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ

НЕЦУ - Національний екологічний центр України;

НУО - неурядова організація;

ГДВ – гранично допустимий викид;

ГДС - гранично допустимий скид;

ООН - Організації Об'єднаних Націй;

ЮНЕП - від англ. UNEP — United Nations Environmental Program

ЮНЕСКО - від англ. UNESCO — United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization – Організація Об'єднаних Націй із питань освіти, науки й культури;

ФАО - від англ. FAO — Food and Agricultural Organization UN – Продовольча й сільськогосподарська організація;

ВООЗ - Всесвітня організація охорони здоров'я;

ВМО - Всесвітня метеорологічна організація;

МОП - Міжнародна організація праці;

МАГАТЕ - Міжнародне агентство із атомної енергії;

МСОП - від англ. IUCN – International Union for the Conservation of Nature – Міжнародний союз по охороні природи;

ВФПД - від англ. WWF – World Wide Fund for Nature – Всесвітній фонд дикої природи;

МЮО - Міжнародна юридична організація;

РК - Римський клуб;

МЕС - Міжнародний екологічний суд;

ГРІНПІС - від англ. Greenpeace – Зелений світ.

ВСТУП

Актуальність теми: державна екологічна політика є важливою складовою загальнодержавної політики. Вона тісно пов'язана з економічною, соціальною, культурною та іншими сферами життєдіяльності суспільства. Важливим засобом реалізації державної політики в сфері екології є створення дієвої та ефективної нормативно-правової бази, спроможної забезпечити ефективне функціонування екологічного правопорядку.

Найзагальнішою проблемою сучасності є безпека існування людської цивілізації. Модель існування, яку вибрало людство протягом останніх двох століть, у період свого найінтенсивнішого розвитку, передбачає суттєві протиріччя між отриманням суспільних вигод від використання природних ресурсів, застосування (у процесі розвитку) певних технологій тощо, та ризиків і збитків для довкілля, Природи в цілому, екосистем, ландшафтів, повітряного, водного, наземного середовищ, біорізноманіття, належний стан та якість яких є необхідною передумовою забезпечення подальшого існування людини як біологічного виду.

Зміни, які відбувалися останнім часом у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання природних ресурсів, екологічної безпеки, не принесли очікуваних покращань стану довкілля.

Необхідність забезпечити охорону довкілля та більш ефективно використання природних ресурсів була задекларована як пріоритет у ряді офіційних документів. Проте, наголос на соціально - економічні реформи в країні призвів до послаблення екологічної політики та інституцій, сповільнення необхідних змін у законодавстві, послаблення дієвості контролю за дотриманням екологічних вимог. Всі ці фактори сприяли істотному зниженню ефективності структури управління в сфері охорони довкілля на державному та регіональному рівнях.

За відсутності ефективної системи управління в галузі охорони довкілля, і в контексті повільніших, ніж очікувалося, структурних реформ та модернізації технологічних процесів, зростання економіки призводить до високих рівнів забруднення та підтримки старих неефективних підходів до використання енергетичних та природних ресурсів, що вимагає суттєвого підвищення дієвості та ефективності державної екологічної політики.

Мета реалізації національної екологічної політики полягає в стабілізації і поліпшенні екологічного стану території держави шляхом утвердження національної екологічної політики як інтегрованого фактора соціально-економічного розвитку України для забезпечення переходу до сталого розвитку економіки та впровадження екологічно збалансованої системи природокористування.

Розглядаючи розвиток міжнародного публічного права на початку XXI століття, слід зазначити, що проблема видається достатньо складною і потребує свого аналізу не лише через її пізнавальний інтерес. Підхід до міжнародного права, як до системи, порівняно нове явище. Міжнародне право не містило загальних цілей і принципів, було диспозитивним, тобто держави могли скасувати у своїх взаємовідносинах дію будь-якої міжнародно-правової норми.

Об'єктом дослідження роботи є система регулювання міжнародних відносин засобами міжнародного екологічного права.

Предметом роботи є теоретико-концептуальні підходи до висвітлення проблеми становлення та розвитку системи міжнародного екологічного права та її елементів.

Основна мета роботи полягає в тому, щоб на основі аналізу складових системи міжнародного екоправа розкрити його системні особливості.

З огляду на мету роботи її завданнями є:

- охарактеризувати поняття та структуру системи міжнародного екоправа;

- вивчити специфіку закономірності сучасного етапу розвитку системи міжнародного екоправа;
- висвітлити особливості норм, принципів та джерел як складових системи міжнародного екоправа.

Теоретичне підґрунтя дослідження. При розгляді системи міжнародного права, використовувалися теоретичні положення й висновки, зроблені вітчизняними та зарубіжними дослідниками. Серед них можна назвати вчених: Андрусевич Н., Баб'як О.С., Балюк Г.І., Джарти В., Малишко М.І. Рябець К.А., Шевчук В.

Методологічну основу роботи складає сукупність загальновизнаних принципів та методів наукового пізнання. Для одержання наукових результатів застосовувалися загальнонаукові принципи та підходи, які забезпечили єдність аналізу, історизм, об'єктивність дослідження тощо. Історико-правовий, історико-порівняльний, нормативний, діалектичний, системно-структурний та інші методи були задіяні з метою досягнення розуміння виникнення та розвитку системи міжнародного права, його окремих норм, принципів та інститутів. З арсеналу спеціальних методів використовувався метод наукової абстракції, формально-логічний та ін.

З урахуванням об'єкту, предмету, мети й завдання роботи, у її структурі відокремлено вступ, чотири розділи, висновки та перелік посилань.

1 ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ПРАВОВИХ НОРМ ОХОРОНИ І ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ

1.1 Дореволюційний період

Дореволюційний період. Історичне формування екологічної нормативно-правової бази на території України розпочалося ще за часів Київської Русі. У IX – XI ст. ліс України займав майже всю територію: від Дніпра до Карпат. Вперше про охорону лісів згадується в законах Ярослава Мудрого «О церковних судах й земських ділах», у яких мала місце лісоохоронна стаття. Вона була запозичена з Візантійських лісових законів та не відігравала ефективного лісоохоронного значення у Росії [1].

Ярослав Мудрий як представник державного управління в Київській Русі встановив у Руській Правді (XI ст.) перші обмеження промислу диких звірів. Практично ці настанови захищали не стільки звірів, скільки, наприклад, володарів бобрових гонів від браконьєрів. В XIII ст. у Володимиро-Волинському князівстві на певних територіях (наприклад, Біловезька пуща) заборонялося полювання на всіх тварин. Пізніше, в другій половині XVII ст. цар Олексій Михайлович також значну свою увагу приділяв полюванню, особливо соколиному. У своєму указі він встановив строки полювання на соколів, заборонені для нього зони, привілеї царя при полюванні, санкції для порушників та інше. Для збереження місць гніздування соколів-кречетів цар створив заповідник на Семи островах.

Під час царювання Петра I у Росії багато було зроблено в галузі збереження лісів. Саме він першим створив лісне управління і систему його організації та охорони. В 1722 році була видана обервальдмейстерська («вальд» у перекладі з німецької – ліс) інструкція, відповідно до якої усі ліси Росії підпорядковувалися Адміралтейській колегії. При ній, у першу чергу, була створена вальдмейстерська канцелярія на чолі з обервальдмейстером.

На відміну від багатьох попередніх природних законів, в указах Петра I явно було виражено загальнодержавну зацікавленість у збереженні лісів, насамперед, для потреб кораблебудування [1].

Цар Петро I заборонив вирубку поміщиками дубового лісу на їхній території, а також використовувати ліс на дрова. Для опалення наказував розробляти торфовище. Один з його указів передбачав охорону лісів на берегах річок в 20-50 верстній смузі. Ці ліси, як водоохоронні і корабельні, були оголошені заповідними. За порушення норм, встановлених цим указом, передбачалася відповідальність у вигляді штрафу: за порубку всякого дерева, крім дуба – 10 р. за одне дерево, а за порубку дуба і велику порубку інших заповідних дерев – смертна кара. Ліси, які належали заводам, було наказано поділити на 20-30 лісових ділянок, із яких дозволялося вирубати кожного року тільки одну при обов'язковому лісовідновленні.

Природоохоронні укази Петра I стосувалися також і інших природних ресурсів, перш за все водної та наземної фауни. Виконання їх здійснювалося з великою суворістю, але за наступних царів увага до них послабла. Так, в результаті історичного дослідження охорони природи проф. М.О. Гладков зазначив, що «Екатерина II издала даже указ, который, вопреки категорическим установкам Петра I, разрешал помещикам пользоваться (т.е. вырубать) лесами по их усмотрению. Правда, позднее Павел I снова ввел ограничения на рубки леса» [1].

Продовжуючи розпочату справу Ярослава Мудрого та царя Олексія Михайловича щодо правового регулювання умов організації й здійснення полювання, Катерина II видала Закон про полювання, який забороняв його весною і на початку літа з 1 березня до 29 червня.

Внаслідок проведеного аналізу архіву Коша Запорозької Січі, можна зробити висновок, що охорона природи на території Запорозької Січі, насамперед, проявлялася в збереженні і раціональному використанні лісових ресурсів. Користуватися ними у Запорозькій Січі для власних потреб без особливого дозволу мали право тільки козаки та піддані Війська

Запорозького, а сторонні особи повинні були обов'язково отримати на це дозвіл Коша або кошового отамана [1].

Найбільшої шкоди, як відзначає І.Грозовський, завдавали лісам самовільні порубки дерев. Для затримання самовільних порубників лісу призначалися спеціальні команди. Їх діяльність не була досить ефективною внаслідок величезної масштабності зазначеного правопорушення. Тому на території Запорозьких Вольностей широко практикувалася передача окремих лісових ділянок за відповідними «орендами» на охорону козакам – власникам зимівників або слобід, які заохочувалися до розведення дерев, особливо плодкових порід.

На підставі наказів Коша, що регулярно надсилалися на місце, місцева адміністрація мала ретельно стежити за станом лісів, не допускати самовільних порубок лісу, не давати порушникам ніяких поблажок під загрозою втрати чина, тілесних покарань і конфіскації майна [1].

У Запорозькій Січі рибальські та мисливські угіддя були не менш важливими об'єктами охорони природи. На їх використання сторонні особи, які не перебували у підданстві Війська Запорозького, знову ж таки повинні були отримати спеціальний дозвіл Коша.

Спроби запорожців апелювати в питаннях охорони природи до центральних і місцевих установ були малоефективними.

В кінці XIX – на початку XX ст. стан природних ресурсів почав турбувати науковців й окремих поміщиків України. Прогресивні вчені, яких цікавила доля природних багатств, досліджували і висували для практичного розв'язання питання їх охорони. До 1917 року вже були нагромаджені чималі матеріали з наукових основ охорони природи, що давали змогу розробити широкі природоохоронні заходи. На жаль, у тогочасний період історії ці можливості не були повною мірою використані. Державне законодавство носило здебільшого обмежений характер, не передбачало активних заходів по відновленню підірваних природних ресурсів [1].

Після Жовтневого перевороту 1917 року впровадження соціалістичних методів господарювання під проводом ідеології тоталітаризму вступило у жорстку суперечність не тільки із розумінням вартості природи, а й з традиційними та обґрунтованими підходами до природокористування [1].

1.2 Радянський період

Радянський період. Одним із перших законів Радянської влади був декрет «Про землю», прийнятий 26 жовтня 1917 року. Він скасовував право приватної власності на землю, її надра, ліси й води та встановлював на них право виключної державної власності. Його дія була розповсюджена на всі радянські республіки. Впровадження декрету «Про землю» на Україні було здійснено резолюцією першого Всеукраїнського з'їзду Рад, який відбувся в грудні 1917 року [1].

Проголошення землі і її багатств всенародним надбанням поклало початок формуванню державної функції по охороні навколишнього природного середовища, але вона у Радянському Союзі значний проміжок часу не виявляла себе пріоритетною. Підставами цьому були: недостатньо організований її механізм; недосконале законодавство та практика його застосування.

Радянський період на Україні характеризувався активною нормотворчою діяльністю у галузі охорони природи. В січні 1918 року В.І. Ленін і Я.М. Свердлов підписали закон «Про соціалізацію землі», а 27 травня 1918 року – декрет «Про ліси». 26 лютого 1919 року був прийнятий декрет РНК УРСР «Про охорону лісів»; 1 квітня 1919 року – декрет про заповідник «Чаплі» (Асканія Нова), який 8 лютого 1921 року було перейменовано у Державний степовий заповідник. 27 травня 1919 року Ленін підписав декрет «Про строки полювання і право на мисливську зброю», 20 липня 1920 року – декрет «Про полювання». З квітня 1920 року по вересень 1921 року видано декрети: «Про надра землі», «Про охорону рибних і звіриних угідь у

Північному Льодовитому океані і Білому морі», «Про охорону пам'яток природи, садів і парків». Останній декрет юридично обґрунтував такі поняття, як «пам'ятка природи», «заповідник», «природний парк» [1].

16 червня 1926 року в Україні було прийнято важливу постанову ВУЦВК та РНК УРСР «Про пам'ятки культури і природи», відповідно до якої на Народний комісаріат освіти республіки покладалася вся відповідальність за реєстрацію, вивчення й розподіл пам'яток природи за категоріями. Контроль за їх утриманням, охороною і популяризацією закріплювався також за зазначеним органом, при якому діяв апарат на чолі з головним інспектором охорони природи. Йому підпорядковувалися чотири крайові інспекції: у Харкові, Києві, Дніпропетровську та Одесі.

Після закінчення Великої Вітчизняної війни в радянському законодавстві з'явилася тенденція комплексного підходу до вирішення питань охорони навколишнього середовища. Так, 3 червня 1949 року Рада Міністрів УРСР прийняла постанову «Про охорону природи на території Української РСР». Вона врегулювала низку взаємопов'язаних питань охорони землі, флори й фауни. У постанові було відзначено, що питання про охорону природи набуває особливо важливе значення і повинно стати об'єктом турботи радянських, господарських, громадських організацій та усього населення республіки [1].

Закон УРСР «Про охорону природи» був прийнятий Верховною Радою УРСР 30 червня 1960 року. Він проголошував усі природні багатства республіки всенародним надбанням. Відповідно до нього державній охороні й регулюванню використання підлягали: земля, надра, води, ліси і зелені насадження, типові ландшафти, курортні території, рідкісні природні об'єкти, державні заповідники, тваринний світ, атмосферне повітря.

Підставою для створення в Українській РСР Державного комітету по охороні природи був указ Президії Верховної Ради УРСР від 25 березня 1967 року. Метою створення даного комітету було виконання правових норм закону УРСР «Про охорону природи». Разом з існуючими інспекціями

міністерств і відомств Держкомітет по охороні природи УРСР здійснював контроль за охороною земельного фонду республіки, раціональним використанням водних ресурсів й охороною їх від забруднення, виконанням заходів по запобіганню забруднення атмосферного повітря, станом охорони лісів та інших рослинних ресурсів, правильним веденням мисливського і рибного господарства, дотриманням законоположень про заповідні об'єкти [1].

Суттєвого розвитку законодавство про охорону природи за Радянської влади зазнало з прийняттям постанови Верховної Ради СРСР «Про заходи по подальшому поліпшенню охорони природи і раціональному використанню природних ресурсів» (20 вересня 1972 р.), постанов Уряду СРСР «Про посилення охорони природи і поліпшення використання природних ресурсів» (29 грудня 1972 р.) та «Про додаткові заходи по посиленню охорони природи і поліпшенню використання природних ресурсів» (1 грудня 1978 р.) [1].

На конституційному рівні питання охорони природи широко розкривалися у Конституції СРСР від 7 жовтня 1977 року і у Конституції УРСР від 20 квітня 1978 року. Так, ст. 11 Конституції СРСР та ст. 11 Конституції УРСР регламентували виключну власність держави на землю, її надра, води і ліси. Не менш важливою основою тогочасного законодавства про охорону природи був зміст ст. 18 Конституції Союзу РСР: «В інтересах нинішнього та майбутніх поколінь у СРСР здійснюються необхідні заходи для охорони і науково-обґрунтованого, раціонального використання землі та її надр, водних ресурсів, рослинного й тваринного світу, для збереження в чистоті повітря і води, забезпечення відтворення природних багатств та поліпшення середовища, яке оточує людину». Право громадян СРСР на охорону здоров'я, яке реалізувалося завдяки заходам по оздоровленню навколишнього середовища, гарантувалося ст. 42 Конституції СРСР. Основний закон СРСР покладав на всіх радянських громадян обов'язок берегти природу, охороняти її багатства (ст. 67 Конституції СРСР) [1].

Раціональне використання й відтворення природних ресурсів у Радянському Союзі та в Українській РСР регулювалися чисельними нормативно-правовими актами. Охарактеризуємо деякі з них залежно від виду природних ресурсів:

- земельні ресурси. Основи земельного законодавства Союзу РСР і союзних республік від 13 грудня 1968 року, Земельний кодекс УРСР від 8 липня 1970 року, Примірний статут колгоспу, прийнятий 28 листопада 1969 року, проголошували землю найважливішим багатством радянського суспільства, головним засобом виробництва в сільському господарстві й просторовим базисом розміщення та розвитку всіх галузей народного господарства. Постанова ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про невідкладні заходи по захисту ґрунтів від вітрової та водної ерозії» (20 березня 1967 р.) й постанова Ради Міністрів СРСР «Про заходи по поліпшенню організації робіт по захисту ґрунтів від вітрової і водної ерозії» (13 жовтня 1975 р.) затвердили широку систему науково-технічних заходів для захисту ґрунтів від водної та вітрової ерозії, обсяги протиерозійних робіт, роботи щодо будівництва гідротехнічних споруд [1];

- водні ресурси. Відповідно до Основ водного законодавства СРСР і союзних республік від 10 грудня 1970 року та Водного кодексу УРСР від 9 червня 1972 року: зміст правової охорони вод полягає у збереженні водних об'єктів від забруднення, засмічення й вичерпання, тобто явищ, які можуть заподіяти шкоду здоров'ю населення, а також призвести до зменшення рибних запасів, погіршення умов водопостачання і інших несприятливих явищ внаслідок зміни фізичних, хімічних, біологічних властивостей вод, зниження їх здатності до природного очищення, порушення гідрологічного та гідрогеологічного режиму вод. Відповідальність за порушення водного законодавства передбачалася указом Президії Верховної Ради СРСР «Про адміністративну відповідальність за порушення водного законодавства» (1 жовтня 1980 р.) й постановою Ради Міністрів СРСР «Про відшкодування

збитків, завданих державі порушенням водного законодавства» (30 грудня 1980 р.) [1];

- надра. На III сесії Верховної Ради СРСР 9 липня 1975 року були прийняті Основи законодавства Союзу РСР і союзних республік про надра (з наступними змінами та доповненнями від 20 вересня 1979 року) й постанова «Про заходи по подальшому посиленню охорони надр і поліпшенню використання корисних копалин». Основи законодавства Союзу РСР і союзних республік про надра та Кодекс УРСР про надра, прийнятий 25 червня 1976 року, закріпили повне і комплексне геологічне вивчення надр; охорону родовищ корисних копалин від затоплення, обводнення та інших факторів, що шкідливо впливають на корисні копалини; при розробці площ залягання корисних копалин було визначене використання найбільш раціональних й ефективних методів добування корисних копалин тощо. Постанова Верховної Ради СРСР «Про заходи по подальшому посиленню охорони надр і поліпшенню використання корисних копалин» проголошувала забезпечення раціонального, комплексного та економного використання надр одним з найважливіших державних завдань [1];

- лісові ресурси. Основи лісового законодавства Союзу РСР і союзних республік від 17 червня 1977 року та Лісовий кодекс УРСР, прийнятий Верховною Радою Української РСР 13 грудня 1979 року, регулювали лісові відносини з метою забезпечення раціонального використання лісів, їхньої охорони й захисту, відтворення і підвищення продуктивності для задоволення потреб народного господарства та населення в деревині й іншій лісовій продукції, посилення водоохоронних, захисних, кліматорегулюючих, санітарно-гігієнічних, оздоровчих і інших корисних природних властивостей лісів. У 1969 році було затверджено Інструкцію про порядок притягнення до відповідальності за лісопорушення в лісах СРСР, а у 1971 році – Правила пожежної безпеки в лісах СРСР. З прийняттям у 1968 році Положення про колгоспні ліси та Правил ведення господарства в колгоспних лісах значно

посилилася увага до охорони важливої на той час частини державного лісового фонду – колгоспних лісів [1];

- атмосферне повітря. У законі СРСР «Про охорону атмосферного повітря» від 25 червня 1980 року і аналогічному законі УРСР від 27 листопада 1981 року вказувалося, що комплекс заходів по охороні чистого повітря необхідний в усіх сферах суспільного життя держави, а саме при: розміщенні, проектуванні, будівництві й введенні в експлуатацію підприємств; запровадженні відкриттів та винаходів; розробці корисних копалин і інших об'єктів, які впливають на стан атмосферного повітря. У цих законодавчих актах були визначені вимоги щодо врегулювання гранично допустимих концентрацій забруднюючих речовин й роль державних, радянських та громадських організацій в контролі за якістю атмосферного повітря. В Основах законодавства СРСР і союзних республік про охорону здоров'я (19 грудня 1969 р.) відзначалася необхідність здійснення заходів, що попереджують забруднення атмосферного повітря, а також заборонялося введення нових й реконструйованих підприємств, які не забезпечували ефективність уловлення шкідливих викидів;

- фауна. Закон СРСР «Про охорону та використання тваринного світу» від 25 червня 1980 року і аналогічний закон УРСР від 27 листопада 1981 року регулювали відносини в галузі охорони та використання диких тварин (ссавців, птахів, плазунів, земноводних, риб, молюсків, комах й інших), які живуть у стані природної волі на суші, в воді, атмосфері та у ґрунті, постійно чи тимчасово населяють територію країни або належать до природних багатств континентального шельфу СРСР. Положення про полювання і мисливське господарство Української РСР, затверджене постановою Ради Міністрів УРСР (8 серпня 1969 р.), визначало загальний правовий режим фауни, порядок полювання та систему організації мисливського господарства [1].

2 ПОНЯТТЯ, ВИДИ І ПРИНЦИПИ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

2.1 Поняття екологічної політики

Найзагальнішою проблемою сучасності є безпека існування людської цивілізації. Модель існування, яку вибрало людство протягом останніх двох століть, у період свого найінтенсивнішого розвитку, передбачає суттєві протиріччя між отриманням суспільних вигод від використання природних ресурсів, застосування (у процесі розвитку) певних технологій тощо, та ризиків і збитків для довкілля, Природи в цілому, екосистем, ландшафтів, повітряного, водного, наземного середовищ, біорізноманіття, належний стан та якість яких є необхідною передумовою забезпечення подальшого існування людини як біологічного виду [2].

Екологічну політику можна визначити як організаційну та регулятивно-контрольну діяльність суспільства і держави, спрямовану на охорону, невиснажливе використання та відтворення природних ресурсів, оздоровлення довкілля, ефективне поєднання функцій природокористування та охорони природи, забезпечення норм екологічної безпеки. Неефективна, невиважена екологічна політика або ж її відсутність є коренем усіх існуючих екологічних проблем, може спричиняти екологічні катастрофи різного масштабу (аж до глобальної), порушення екологічної рівноваги, що загрожує існуванню не лише людини, а і інших живих організмів, Природи взагалі.

На початку 1990-х років у всьому світі набула популярності ідея сталого (збалансованого) розвитку. Сталий (збалансований) розвиток найчастіше визначається як такий розвиток країн і регіонів, коли економічне зростання, матеріальне виробництво і споживання, а також інші види діяльності суспільства відбуваються в межах, які визначаються здатністю екосистем до відновлення, поглинання забруднень, і підтримувати на достатньому рівні життєдіяльність нинішнього та майбутніх поколінь [3].

Основи для розробки та впровадження принципів сталого розвитку були закладені на конференції ООН з навколишнього середовища та розвитку в Ріо-де-Жанейро у 1992 р. Було прийнято базовий документ «Порядок денний на XXI століття», який передбачає гармонійне поєднання усіх компонентів розвитку – економічного, соціального та екологічного, стверджує засади переходу до збалансованого природокористування у всіх без виключення країнах світу та на всіх рівнях управління.

Ця конференція розглядала оточуюче середовище і соціально-економічний розвиток як взаємопов'язані і взаємозалежні області. У головному документі, прийнятому на цій конференції, «Порядку денному на XXI століття», що розглядався в якості програми всесвітнього співробітництва, сталий розвиток пов'язується з гармонічним досягненням наступних цілей:

- високої якості навколишнього середовища і здорової економіки для всіх народів світу,
- задоволенні потреб людей і збереженні сталого розвитку протягом тривалого періоду.

Досягнення поставлених цілей можливе лише за допомогою обґрунтованої політики стимулювання сталого розвитку. «Порядок денний на XXI століття» є програмним документом, що засвідчує встановлення глобального партнерства країн світу задля досягнення сталого розвитку суспільства [4].

Зокрема, перший розділ присвячено економічним та соціальним проблемам людства, в якому розглядаються причини навантаження на довкілля — бідність; зовнішній борг країн, що розвиваються; невідповідність структури виробництва та споживання концепції сталого розвитку; демографічний вибух; структура міжнародної економіки.

Другий розділ відображає глобальні екологічні проблеми планети: знищення лісів, виснаження родючих ґрунтів, розширення площі пустель. Розглядаються заходи, які запобігають забрудненню повітря і води,

знищенню рибних ресурсів, сприяють безпечним діям з токсичними відходами.

Третій розділ характеризує значення великих суспільних груп населення: жінок, комерційних структур, профспілок, фермерів, дітей, молоді, представників корінного населення, науковців, органів місцевої влади й недержавних організацій у досягненні цілей сталого розвитку суспільства.

Четвертий розділ висвітлює методи реалізації Концепції сталого розвитку: фінансові ресурси й механізми; механізми прийняття рішень; засоби поширення екологічно обґрунтованих технологій; проблеми міжнародної співпраці; міжнародної угоди і правові механізми. Саме в останньому розділі закладені основоположні підвалини стимулювання сталого розвитку, що можуть успішно використовуватись як на глобальному, так і на регіональному рівні [5].

В Україні екологічна складова розвитку, на жаль, незважаючи на численні міжнародні природоохоронні зобов'язання та сподівання суспільства, і досі не стала державним пріоритетом. Україна і досі не має Національного плану дій з охорони навколишнього природного середовища, Національної стратегії сталого (збалансованого) розвитку. Лише 17.10.2007р. Розпорядженням Кабінету Міністрів України, під тиском НУО та міжнародної спільноти, було схвалено Концепцію Стратегії національної екологічної політики України на період до 2020 року.

Безумовними частинами екологічної політики в демократичному суспільстві слід вважати:

- належну та ефективну систему державного управління у сфері охорони, невиснажливого використання та відтворення природних ресурсів;
- належний державний та громадський нагляд за дотриманням чинного природоохоронного законодавства та міжнародних природоохоронних зобов'язань країни;
- належну інформаційну політику щодо довкілля;

- належний рівень екологічної експертизи екологічно небезпечних проектів;
- належну систему прийняття державних рішень з питань, що стосуються довкілля, яка б передбачала обов'язкове залучення громадськості;
- належну систему відповідальності влади, конкретних посадових осіб та громадян за порушення принципів збалансованого розвитку, норм та положень природоохоронного законодавства;
- належну освітню та просвітницьку діяльність.

Національний екологічний центр України (НЕЦУ), сповідуючи принципи екоцентризму, традиційно спрямовує свої зусилля на покращання стану екологічної політики в Україні, сприяння втіленню засад сталого (збалансованого) розвитку, а також активно співпрацює у цьому напрямку з іншими українськими та міжнародними неурядовими організаціями (НУО). Зокрема, у 2003 р., за ініціативи декількох всеукраїнських неурядових організацій – членів Громадської Ради при Мінприроди України, у тому числі національний екологічний центр України, зусиллями понад 100 українських неурядових організацій, спеціально для 5-ї Всеєвропейської конференції міністрів довкілля було підготовлено та представлено на конференції спеціальну доповідь “Екологічна політика в Україні: погляд громадськості” 2004 р.

Національний екологічний центр України був серед розробників та підписантів листа 125 НУО до новообраного Президента України “Суспільство потребує нової екологічної політики”. У 2006 р. НЕЦУ разом з ВЕГО “МАМА-86” виступив співорганізатором Громадянської ініціативи “Зелений Майдан”, метою якої є покращання стану екологічної політики в Україні. Великої уваги НЕЦУ надає забезпеченню виконання Україною положень Конвенції “Про доступ до інформації, участь громадськості у прийнятті рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля” (Оргуська конвенція), питанням врахування екологічної складової в державному розвитку, питанням процедур державної екологічної експертизи

екологічно небезпечних проектів і належної участі громадськості в цих процедурах [6].

2.2 Види і принципи екологічної політики

Екологічна політика - система заходів, пов'язаних із впливом суспільства на природу.

Екологічна політика буває п'яти видів:

1. Глобальна - проведення міжнародних, політичних і зовнішньоекономічних акцій з урахуванням екологічних обмежень у соціально-економічному розвитку, запасів наявних у світі природних ресурсів і їхнього розподілу між країнами.

Україна підписала більш як 40 міжнародних правових документів, серед яких: Договір про заборону випробувань ядерної зброї в атмосфері, у космічному просторі і під водою; Конвенція ВОЗ про захист від іонізуючої радіації; Конвенція про трансграничне забруднення повітря на великій відстані; Протокол про обмеження викидів сірки; Віденська Конвенція про охорону озонового шару; Конвенція про біологічне розмаїття; Конвенція про захист Чорного моря від забруднення; Конвенція про зміну клімату і т.д.

2. Державна - соціально-економічна політика, у тому числі міжнародна, побудована на розумінні ефектів і недоліків, пов'язаних з екологічним станом території й акваторії [7].

Наприклад, Чорне море в межах України відрізняється високим рівнем забруднення, тому стримує розвиток рекреації і туризму міжнародного рівня, а це додаткові валютні надходження для країни. Тому, при вирішенні екологічних проблем, підвищиться соціально-економічна привабливість Причорномор'я і Приазов'я. Підсилиться їхня інвестиційна привабливість для тих країн і фірм, що займаються туристичним чи рекреаційним бізнесом.

3. Регіональна екополітика - політика держави стосовно регіонів, а також екополітика, здійснювана самими регіонами.

Регіональний рівень передбачає:

- регулювання використання природних ресурсів місцевого значення;
- визначення нормативів забруднення природного середовища (встановлення нормативів ГДВ, ГДС і розміщення відходів);
- введення економічного механізму природокористування на регіональному рівні;
- проведення моніторингу й обліку об'єктів природокористування і забруднення навколишнього середовища;
- проведення державної екологічної експертизи;
- здійснення державного контролю за дотриманням природоохоронного законодавства;
- розробка програм проведення природоохоронних заходів, визначення і реалізації інвестиційної політики;
- інформування населення і зацікавлених підприємств, установ і організацій з екологічних питань

4. Місцевий рівень - проведення локального й об'єктивного моніторингу; здійснення державного контролю за дотриманням природоохоронного законодавства; організація розробки місцевих екологічних програм і проектів.

Розглядається ідея про створення загальнодержавного фонду підтримки розвитку регіонів у розмірі 10% від суми регіональних податкових надходжень у державний бюджет.

Оздоровлення екологічної ситуації в регіоні припускає зміну відносин власності і передачу природних ресурсів суспільству, зокрема, місцевій владі [8].

Принципами екополітики в Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» передбачено:

- введення плати за погіршення якості природних ресурсів (ці платежі повинні здійснюватися за рахунок прибутку підприємств, установ і організацій);

- введення екологічного страхування. Страхування повинно бути добровільним чи обов'язковим у випадку збитку, завданого в результаті забруднення навколишнього середовища, а також погіршення якості природних ресурсів;

- надання пільг при оподатковуванні підприємств, організацій і громадян у випадку реалізації ними заходів, спрямованих на раціональне використання природних ресурсів і охорону природного середовища;

- встановлення підвищених норм амортизації основних виробничих природоохоронних фондів.

5. Екологічна політика на рівні підприємства. Після отримання екологією домінуючого статусу в системі суспільних цінностей, підприємство вже не може обійтися без відображення своєї екополітики в довгострокових планах.

Екополітику господарського об'єкта необхідно розглядати як стратегічний елемент довгострокового планування.

Екологічні фактори впливають на ряд фінансових показників підприємства:

- на коефіцієнт валового і чистого прибутку;
- показник собівартості реалізованої продукції;
- коефіцієнт оборотності основних фондів;
- оборотності матеріальних запасів;
- прибуток на середній капітал і прибуток на акцію,

$$f(C,P,m) \rightarrow \min \quad (2.1)$$

де C - витрати на заходи для дотримання на підприємстві норм по технологічних процесах і продукції, що випускається;

P — втрати від адміністративних штрафних санкцій за порушення зазначених норм;

m - втрати від неприступності для даного підприємства ринків держав з більш твердими нормами екологічно чистих товарів.

Таким чином, для стабільної переваги над конкурентами керівництво підприємства чи фірми повинно спиратися не тільки на ринкову ефективність, але і на екологічну.

При цьому важливе врахування екологічної конкурентоздатності.

Екологічна відповідальність підприємств виявляється у відношенні до мінімізації витрат на охорону навколишнього середовища.

Це виявляється в:

- адаптації продукції, що випускається, до сучасних екологічних вимог;
- освоєнні нової продукції лише у випадку відповідності вимогам «якісного зростання» у процесі її виготовлення, використання, збуту, використання і ліквідації відходів;
- обов'язковому й усвідомлено добровільному виконанні умов ресурсозбереження [9].

2.3 Теорія зовнішніх ефектів

Глобальним і локальним екосистемам властива відносна стійкість до зовнішніх та внутрішніх впливів, пластичність, виживання в екстремальних умовах, циклічність і ритмічність процесів, збалансованість природних процесів.

Однак одні види діяльності можуть призводити до змін стану природних компонентів і впливати на результативність інших видів діяльності.

Так, промислове забруднення атмосфери викликає зниження врожайності сільськогосподарських культур; скидання забруднених вод у водойми знижує їхню рибопродуктивність.

Це наслідок зовнішніх ефектів стосовно первинних джерел забруднення.

Як правило, зовнішні ефекти не враховуються першими, але впливають на економічний результат інших суб'єктів господарювання.

Екологічна мета - загальний екологічно значущий напрямок діяльності організації, встановлений екологічною політикою цієї організації. Ступінь досягнення мети оцінюється (кількісно) у тих випадках, коли це практично можливо [10].

Основні ознаки екологічної мети:

Взаємозв'язок з екологічною політикою і зобов'язаннями.

Конкретність. Мета повинна відноситися до визначеної конкретної сфери екологічної діяльності підприємства, бути доступною і зрозумілою для керівництва, персоналу, зовнішніх зацікавлених осіб і сторін.

Можливість оцінки (вимірність). Наявність визначених критеріїв і показників (кількісних, де це можливо), що дозволяють оцінювати результати, що досягаються в рамках поставленої мети.

Досяжність. Реальна наявність необхідних ресурсів для досягнення визначених завдань у рамках поставленої мети. Екологічні цілі ні в якому разі не повинні підмінюватися бажаннями і бути с відомо недосяжними.

Ефективність. Кожна мета повинна бути мотивованою для керівництва підприємства і персоналу та пов'язаною з отриманням визначених вигод й переваг.

Орієнтованість у часі. Екологічні цілі в першу чергу спрямовані на розвиток визначених процесів (наприклад, процесів послідовного поліпшення у всіх сферах діяльності, де це практично досяжне). Кожна з поставлених цілей повинна давати можливість постановки конкретних завдань (короткострокових, середньострокових, довгострокових) на планований період.

Взаємопідтримка. Екологічні цілі об'єднані екологічною політикою, зобов'язаннями підприємства, і реалізація кожної з них залежить від реалізації інших цілей. Дії чи рішення, необхідні для досягнення однієї мети, не повинні заважати досягненню інших цілей.

Екологічне завдання — конкретизація екологічної мети для визначених етапів її досягнення (тимчасових кількісних чи якісних). Для практичної

реалізації екологічних цілей і завдань розробляється система конкретних заходів і дій, що складає основу програми чи ряду програм екологічного менеджменту на підприємстві. У програмах менеджменту для кожної дії чи заходу вказуються відповідальні виконавці, терміни реалізації і необхідні фінансові і матеріальні ресурси, включаючи джерела фінансування.

Екологічне завдання (завдання екологічної діяльності) - детальна вимога у відношенні екологічних показників діяльності організації в цілому чи її підрозділів, котра впливає зі встановленої екологічної мети діяльності організації і підлягає виконанню в порядку досягнення цієї мети [11].

3 КОНЦЕПЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ НА ПЕРІОД ДО 2020 РОКУ

3.1 Визначення проблеми, на розв'язання якої спрямована Концепція

Антропогенне та техногенне навантаження на навколишнє природне середовище в кілька разів перевищує відповідні показники у розвинутих країнах світу та продовжує зростати.

Тривалість життя в Україні становить у середньому близько 66 років (у Швеції - 80, у Польщі - 74 роки). Значною мірою це зумовлено антропогенним навантаженням на навколишнє природне середовище, зокрема його забрудненням підприємствами головним чином гірничо-видобувної, металургійної, хімічної промисловості, енергетичного сектору.

В Україні найвищий в Європі рівень розораності земель, споживання водних ресурсів, вирубування лісів. Близько 15 відсотків території України з населенням понад 10 млн. перебуває у критичному екологічному стані [12].

Щільність викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря останнім часом становить понад 130 кілограмів на кожного мешканця України, що в кілька разів перевищує зазначений показник у розвинутих країнах світу.

Значна частина водних об'єктів втратила природну чистоту, порушена їх здатність до самоочищення. У ряді областей обсяг скидання забруднених вод у річки перевищує обсяг природного стоку. Водні об'єкти забруднені сполуками важких металів, азоту, сульфатами, нафтопродуктами і фенолами. Витрати свіжої води на одиницю випущеної продукції в Україні перевищують аналогічні показники у Франції в 2,5 раза, Німеччині та Великобританії - у 4,3 раза.

На сьогоднішній день у державі накопичено понад 35 млрд. тонн відходів, 17 відсотків її території зазнає підтоплення та понад 18 відсотків вражено інтенсивною ерозією [13].

3.2 Актуальність розроблення оновленої національної екологічної політики

Відсутність ефективної системи управління в сфері охорони навколишнього природного середовища та більш повільне, ніж очікувалося, проведення структурних реформ і модернізації технологічних процесів в умовах зростання національної економіки призводить до збільшення рівня забруднення та зумовлює підтримку старих, неефективних підходів до використання енергетичних і природних ресурсів [14].

На сьогодні єдиним нормативно-правовим актом, що визначає екологічну політику і стратегію держави, є постанова Верховної Ради України від 5 березня 1998 р. "Про Основні напрями державно політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки". Багато положень цього документа не втратило своєї актуальності, однак у цілому він уже не відповідає вимогам сьогодення, оскільки за період, який минув з 1998 року, відбулися значні події на міжнародному рівні, які визначили подальший розвиток екологічних стратегій, а в Україні суттєві зрушення в напрямі посилення економічної діяльності. Зазначене зумовило необхідність розроблення проекту нового стратегічного документа на довгострокову перспективу - Стратегії національної екологічної політики України на період до 2020 року, яка враховує процеси глобалізації економіки, розвиток ринкових відносин та рішення Київської конференції міністрів навколишнього природного середовища "Довкілля для Європи" (2003 р.), Всесвітнього саміту зі сталого розвитку в м. Йоганнесбурзі (2002 р.), перспективи вступу України до СОТ,

положення ряду міжнародних зобов'язань України в сфері охорони навколишнього природного середовища.

Національна екологічна політика базується на принципах:

- рівності трьох складових розвитку держави (економічної, екологічної, соціальної), що зумовлює орієнтування на пріоритети сталого розвитку, врахування екологічних наслідків під час прийняття економічних рішень;
- екологічної відповідальності, який потребує запровадження відповідальності за будь-які порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища;
- запобігання, який передбачає аналіз і прогнозування екологічних ризиків, які ґрунтуються на результатах державної екологічної експертизи, а також проведення державного моніторингу навколишнього природного середовища;
- інтеграції питань охорони навколишнього природного середовища та раціонального використання природних ресурсів (екологічних цілей) в секторальну політику на тому ж рівні, що й економічні та соціальні цілі;
- "забруднювач та користувач платять повну ціну", який передбачає запровадження для забруднювача стимулів щодо зниження рівня негативного впливу на навколишнє природне середовище та повної відповідальності користувача за стан наданих йому у користування природних ресурсів, а також зменшення впливу його діяльності (бездіяльності) на стан цього середовища;
- міжсекторального партнерства та залучення до реалізації політики усіх заінтересованих сторін, який наголошує, що лише шляхом спільного розв'язання нагальних проблем можливо забезпечити успішну реалізацію екологічної політики [15].

3.3 Мета, основні цілі і завдання національної екологічної політики

Мета реалізації національної екологічної політики полягає в стабілізації і поліпшенні екологічного стану території держави шляхом утвердження національної екологічної політики як інтегрованого фактора соціально-економічного розвитку України для забезпечення переходу до сталого розвитку економіки та впровадження екологічно збалансованої системи природокористування.

Основними цілями національної екологічної політики є:

- досягнення безпечного для здоров'я людини стану навколишнього природного середовища;
- підвищення рівня громадської свідомості з питань охорони навколишнього природного середовища;
- поліпшення екологічної ситуації та підвищення рівня екологічної безпеки;
- удосконалення системи інтегрованого екологічного управління шляхом включення екологічної складової до програм розвитку секторів економіки;
- удосконалення регіональної екологічної політики, зменшення негативного впливу процесів урбанізації на навколишнє природне середовище;
- припинення втрат біо- та ландшафтного різноманіття, формування екомережі, розвиток заповідної справи;
- забезпечення екологічно збалансованого використання природних ресурсів [16].

Основними завданнями національної екологічної політики є такі:

- 1) досягнення безпечного для здоров'я людини стану навколишнього природного середовища, що передбачає:
  - проведення оцінки та послідовне зниження екологічних ризиків для здоров'я людини;

- упровадження системи екологічного маркування товарів і продуктів харчування;
- приведення якості питної води у відповідність з європейськими стандартами;

2) підвищення громадської свідомості з питань охорони навколишнього природного середовища, що здійснюватиметься шляхом:

- формування інформаційного простору з питань збереження навколишнього природного середовища, проведення екологічної політики та забезпечення сталого розвитку;
- створення державної системи інформування населення про стан навколишнього природного середовища та заходи щодо його поліпшення, а також відповідної бази геоінформаційних даних;
- залучення громадськості до участі у розв'язанні екологічних проблем, проведення постійних консультацій з громадськістю стосовно рішень, спрямованих на поліпшення навколишнього природного середовища та активне формування у населення громадської свідомості з питань охорони навколишнього природного середовища;
- започаткування на національних каналах радіо і телебачення регулярних програм з питань охорони навколишнього природного середовища, екологічно збалансованого розвитку, реалізації екологічної політики;
- створення мережі інформаційних центрів відповідно до вимог Організації Конвенції та підтримки їх діяльності;
- сприяння впровадженню системи безперервної екологічної освіти та освіти в інтересах екологічно збалансованого розвитку для всіх вікових та професійних категорій населення;
- розроблення інформаційної системи підтримки прийняття управлінських рішень, що стосуються стану навколишнього природного середовища та розв'язання нагальних проблем у цій сфері;

3) підвищення якості повітря та запобігання змінам клімату, що здійснюватиметься шляхом:

- технічного переоснащення виробничого комплексу на основі впровадження інноваційних проєктів, енергоефективних і ресурсозберігаючих технологій, маловідходних, безвідходних та екологічно безпечних технологічних процесів;
- оптимізації структури енергетичного сектору економіки на основі використання енергетичних джерел з низьким рівнем викидів вуглецю, у тому числі нарощування обсягів використання відновлюваних і нетрадиційних джерел енергії;
- реалізації проєктів спільного впровадження з дотриманням вимог Кіотського протоколу до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату, розроблення та впровадження системи торгівлі національним надлишком квот на викиди парникових газів;

4) підвищення якості поверхневих і підземних вод, що здійснюватиметься шляхом:

- підвищення якості води на засадах басейнового та інтегрованого управління водними ресурсами та задоволення потреб населення у високоякісній питній воді;
- значного підвищення ефективності виконання комплексних програм з упровадження нових технологій у промисловості, енергетиці, будівництві, сільському господарстві та на транспорті;
- підвищення ефективності технологій очищення виробничих стічних вод та утилізації їх осадів, зменшення скидів у водойми висококонцентрованих стічних вод через систему централізованої каналізації;
- зниження рівня забруднення водних ресурсів унаслідок використання мінеральних добрив, синтетичних миючих засобів, нафтопродуктів та хімічних засобів захисту рослин;

- подолання кризового стану системи водопровідно-каналізаційного господарства та підвищення ефективності комунальних очисних споруд;
- забезпечення своєчасного проведення відповідних заходів під час аварій на об'єктах водної інфраструктури та перебоїв з
- удосконалення контролю та спостереження за цілісністю розподільної мережі, зменшення втрат води у таких мережах;

5) забезпечення екологічної безпеки, усунення збільшення навантаження на навколишнє природне середовище, зумовленого економічним зростанням, що здійснюватиметься шляхом:

- переходу на інтегровані дозволи, що видаються за принципом "єдиного вікна", та удосконалення порядку видачі дозволів на викиди і скиди забруднюючих речовин, розміщення відходів;
- удосконалення системи управління відходами з урахуванням міжнародних стандартів та нормативів;
- забезпечення стимулювання виробників до застосування екологічно безпечних ресурсо- та енергозберігаючих технологій, підвищення ролі еколого-економічних інструментів та більш ефективного впровадження принципу "забруднювач та користувач платять повну ціну";
- дотримання вимог екологічної безпеки під час закриття або зміни форми власності промислових підприємств і об'єктів та під час передачі військових об'єктів у господарське користування. З цією метою забезпечуватиметься проведення екологічного аудиту та державної екологічної експертизи ситуацій, що склалися в окремих населених пунктах і регіонах, а також на території діючих об'єктів і комплексів;
- зменшення обсягів викидів і скидів шкідливих речовин, мінімізації утворення відходів та комплексного використання матеріально-сировинних ресурсів, у тому числі за рахунок стимулювання виробників до більш інтенсивного впровадження системи надання сервісних послуг замість реалізації готової продукції;

- забезпечення екологічно безпечного зберігання та видалення небезпечних відходів, максимально можливої утилізації відходів за рахунок прямого повторного чи альтернативного використання їх ресурсно-цінної складової та безпечного видалення відходів, що не
- стимулювання виробників до запровадження системи екологічного менеджменту з метою зменшення негативного впливу на навколишнє природне середовище;
- забезпечення повного знешкодження (видалення) непридатних та заборонених хімічних засобів захисту рослин, що накопичилися на території України, у тому числі за рахунок проведення тендерних процедур щодо залучення іноземних компаній для знешкодження зазначених засобів чи вивезення їх за межі держави;

б) удосконалення системи інтегрованого екологічного управління шляхом введення екологічної складової до програм розвитку секторів економіки.

Екологізація промисловості передбачає:

- розроблення методології визначення ступеня екологічного ризику для навколишнього природного середовища, обумовленого виробничою діяльністю екологічно небезпечних об'єктів;
- упровадження новітніх наукових досягнень, енергоефективних і ресурсозберігаючих технологій, маловідходних, безвідходних та екологічно безпечних технологічних процесів;
- удосконалення еколого-економічного механізму з метою стимулювання впровадження екологічно безпечних технологій та природоохоронних систем, широке застосування екологічного аудиту та сертифікації виробництва;
- налагодження ефективного екологічного контролю з метою управління техногенним навантаженням, раціональним використанням природних ресурсів і розміщенням продуктивних сил;

- упровадження екологічно ефективних методів організації виробництва, принципів корпоративної соціальної відповідальності, більш чистого виробництва з метою зменшення обсягів викидів і скидів, мінімізації утворення відходів та комплексного використання матеріально-сировинних ресурсів, у тому числі вторинних;
- удосконалення системи обліку відходів та статистичної звітності щодо утворення, накопичення та утилізації відходів;
- розвиток державної системи моніторингу навколишнього природного середовища [17].

Екологізація транспорту передбачає:

- розвиток екологічно безпечних видів транспорту;
- упровадження інноваційних проектів, спрямованих на зменшення оптимізацію дорожнього руху на території великих міст, підтримку використання автотранспортних засобів, що відповідають європейським стандартам;
- підвищення вимог до забезпечення екологічної безпеки та надійності трубопровідного транспорту;
- гармонізацію планів розвитку транспортної структури з вимогами, принципами та пріоритетами розвитку екомережі, невиснажливого використання, відтворення та збереження біо- та стимулювання використання альтернативних видів палива.

Екологізація енергетики передбачає:

- підвищення енергоефективності виробництва;
- розвиток альтернативної енергетики;
- мінімізацію негативного впливу атомної енергетики на довкілля;
- упровадження в енергетиці сучасних технологій та інноваційних проектів, що забезпечать зменшення викидів забруднюючих речовин, зниження рівня шумового та електромагнітного забруднення, збільшення обсягів теплової та електричної енергії, яка виробляється когенераційними установками;

7) удосконалення регіональної екологічної політики, зменшення негативного впливу процесів урбанізації на навколишнє природне середовище, що передбачає:

- розв'язання нагальних екологічних проблем у промислово розвинутих регіонах;
- проведення класифікації регіонів за рівнями техногенно-екологічних навантажень, створення банків оптимізацію процесів, швидкого розширення території міст;
- удосконалення планування територіальної структури міст, зменшення концентрації і навантаження промислових об'єктів на обмеженій території;
- припинення руйнування навколишнього природного середовища великих міст, скорочення площі зелених насаджень міст і зелених зон, зниження рівня забруднення водойм, шумового та підвищення ефективності функціонування системи водозабезпечення та водовідведення, модернізацію та реконструкцію очисних споруд населених пунктів, будівництво очисних споруд за новітніми технологіями;
- упровадження інструменту стратегічної екологічної оцінки регіональних планів і програм;

8) припинення втрат біо- та ландшафтного різноманіття, формування екомережі, розвиток заповідної справи, що передбачає:

- збереження біорізноманіття, подальший розвиток системи його невиснажливого використання і відтворення;
- зниження рівня забруднення Азовського і Чорного морів, відновлення морських екосистем, охорону і збереження морського біо- та ландшафтного різноманіття;
- збереження у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду рідкісних та таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів рослин і тварин, біотичних угруповань та типів природних середовищ;

- створення і підтримку цілісної та репрезентативної в межах природних зон України системи територій та об'єктів природно-заповідного фонду;
- створення спеціальних центрів (розсадників, розплідників тощо) із збереження та відтворення у навколишньому природному середовищі видів рослинного та тваринного світу, занесених до Червоної книги України;
- вирішення питання щодо ефективного залучення державних установ, провідних наукових установ, бізнесу та громадськості до впровадження положень Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат і регіональних інструментів;
- створення та впровадження диференційованої системи науково-обґрунтованої вартісної оцінки об'єктів біорізноманіття із застосуванням екосистемного підходу;
- розроблення схеми функціонального зонування прибережної смуги морів та визначення територій, придатних для різних видів господарської та природоохоронної діяльності, формування
- припинення катастрофічного зменшення запасів водних живих ресурсів унаслідок їх надмірної експлуатації та погіршення стану навколишнього природного середовища;
- створення державної геоінформаційної системи об'єктів екомережі [18].

3.4 Інструменти національної екологічної політики

Необхідність переорієнтації зусиль з формування політики на її практичне проведення, удосконалення і наближення законодавства України про охорону навколишнього природного середовища до європейського, зміцнення інституціонального потенціалу природоохоронної діяльності та створення ефективних інструментів екологічної політики передбачають, зокрема:

1) розвиток національної системи управління навколишнім природним середовищем шляхом:

- визначення солідарної відповідальності держави і суспільства за стан навколишнього природного середовища;
- стимулювання виробників до зміни ресурсоємного виробництва, впровадження стандартів системи управління навколишнім природним середовищем;
- підвищення ролі еколого-економічних інструментів для регулювання охорони навколишнього природного середовища а використання природних ресурсів;

2) укріплення інституціональної спроможності системи управління навколишнім природним середовищем шляхом:

- удосконалення системи державного контролю, зокрема формування єдиної системи контролю за дотриманням законодавства про охорону навколишнього природного середовища, виключення дублювання функцій контролю різними уповноваженими органами виконавчої влади;
- посилення відповідальності забруднювачів, зокрема підвищення нормативів діючої системи збору за забруднення навколишнього природного середовища до рівня, що стимулює суб'єктів господарювання скорочувати обсяги забруднення; підвищення фінансової відповідальності порушників законодавства, розширення бази оподаткування, розроблення нових правил проведення оцінки збитку на основі фактичних витрат на відновлювальні заходи;
- реформування системи видачі дозволів, зокрема перехід до видачі комплексних дозволів для забруднювачів за принципом "єдиного вікна", спрощення процедури для малих і середніх підприємств, розроблення системи технологічних нормативів на викиди, скиди, розміщення відходів;

3) розвиток законодавства про охорону навколишнього природного середовища здійснюватиметься шляхом:

- гармонізації національного екологічного законодавства про охорону навколишнього природного середовища з європейським та нормами міжнародного права;

- розроблення проекту Екологічного кодексу України, забезпечення прийняття та дотримання його основних вимог;

4) удосконалення економічного та фінансового механізмів реалізації національної екологічної політики, визначення джерел фінансування шляхом:

- визначення пріоритетності фактора бюджетного та податкового регулювання. Це зумовлює необхідність збільшення в дохідній частині бюджету частки природно-ресурсних платежів, розвиток системи регуляторів, спрямованих на стимулювання суб'єктів господарювання до виробництва екологічно безпечних видів продукції та надання послуг у цій сфері;

- удосконалення та встановлення більш жорсткого контролю за здійсненням платежів за понаднормативне забруднення навколишнього природного середовища;

- підвищення стимулюючої функції збору за забруднення навколишнього природного середовища з метою стимулювання суб'єктів господарювання до впровадження екологічно безпечних технологій. При цьому необхідно також забезпечити можливість щорічного перегляду нормативів збору за забруднення навколишнього природного середовища з метою підвищення до рівня компенсації реальної заподіяної шкоди;

- удосконалення діючого економічного механізму природокористування і природоохоронної діяльності та формування стабільних джерел фінансування природоохоронних заходів в умовах переходу до ринкових відносин як головної складової системи екологічного управління. При цьому стимулювання заходів з охорони і відтворення природно-ресурсного потенціалу держави забезпечуватиметься за рахунок

створення відповідних економічних умов (інвестиційних, податкових, кредитних тощо);

- здійснення видатків на охорону навколишнього природного середовища в обсязі, не меншому ніж надходження коштів до державного та місцевих бюджетів від збору за спеціальне використання природних ресурсів, за забруднення навколишнього природного середовища, штрафних санкцій та відшкодування заподіяних збитків внаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища. При цьому головним джерелом видатків на охорону навколишнього природного середовища повинні бути кошти підприємств-забруднювачів, що зумовлює необхідність створення фінансового механізму залучення приватного капіталу в природоохоронну діяльність (наприклад, лізинг).

Важливим джерелом фінансування заходів з охорони навколишнього природного середовища є фонди охорони навколишнього природного середовища, порядок використання коштів яких потребує реформування.

Для розв'язання регіональних екологічних проблем важливо залучати також кошти місцевих бюджетів.

Незадіяним повною мірою джерелом коштів на потреби охорони навколишнього природного середовища є міжнародна технічна допомога та впровадження так званих гнучких механізмів Кіотського протоколу до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату;

5) наукове забезпечення національної екологічної політики, що спрямовуватиметься на:

- здійснення переходу України на принципи сталого розвитку;
- раціональне використання природно-ресурсного потенціалу держави;
- поліпшення стану поверхневих і підземних вод, оздоровлення басейнів річок Дніпра, Дністра, Сіверського Дінця, очищення стічних вод;
- поліпшення стану атмосферного повітря;

- поліпшення стану поводження з відходами, зокрема впровадження систем рециклінгу;
  - розвиток чистих виробництв;
  - організацію і проведення державної екологічної експертизи та екологічного аудиту;
  - збереження біо- і ландшафтного різноманіття та розвиток заповідної справи;
  - моделювання та прогнозування можливої зміни клімату з метою пом'якшення її наслідків;
  - проведення стратегічної екологічної оцінки, оцінки ризиків та реабілітації територій;
- б) розвиток міжнародного співробітництва, що спрямовуватиметься на:
- безумовне виконання міжнародних зобов'язань відповідно до міжнародних договорів;
  - більш послідовне врахування рекомендацій всесвітніх самітів зі сталого розвитку в містах Ріо-де-Жанейро та Йоганнесбурзі;
  - активізацію співробітництва з питань запобігання транскордонному забрудненню навколишнього природного середовища;
  - запобігання глобальній зміні клімату;
  - активізацію участі українських представників у роботі міжнародних організацій, діяльність яких пов'язана з контролем за антропогенним навантаженням на навколишнє природне середовище;
- 7) інші інструменти:
- підвищення продуктивності ресурсів шляхом упровадження екологічно ефективного виробництва та екосистемного підходу, стимулювання суб'єктів господарювання до впровадження ресурсозберігаючих та енергоефективних технологій, більш широкого застосування еколого-економічних інструментів, екологічного управління, аудиту та сертифікації;

- запровадження проведення стратегічної екологічної оцінки планів і програм різних секторів економіки та регіональних планів і програм, урахування висновків екологічної оцінки при підготовці оцінка екологічних ризиків шляхом аналізу та прогнозування екологічних ризиків з метою забезпечення принципу запобігання забрудненню навколишнього природного середовища;
- оптимізація стандартів якості навколишнього природного середовища шляхом встановлення реалістичних стандартів на основі концепції управління ризиками і визнаних міжнародних норм;
- зміцнення державної системи моніторингу навколишнього природного середовища шляхом посилення координації діяльності суб'єктів моніторингу та управління даними в рамках функціонування державної системи моніторингу навколишнього природного середовища як основи для прийняття управлінських рішень;
- поступовий перехід до нової системи природно-ресурсних платежів, що базуватиметься на принципах рентного доходу, поширення таких принципів на всі види природних ресурсів;
- формування корпоративної соціальної відповідальності бізнесу шляхом встановлення довгострокових зобов'язань суб'єктів господарювання сприяти економічному розвитку з одночасним підвищенням якості життя працівників, їх родин та суспільства у цілому, включаючи стан навколишнього природного середовища.

На основі цієї Концепції передбачається розроблення проекту Стратегії національної екологічної політики України на період до 2020 року, в якій буде викладено цілі, головні пріоритети, напрями та завдання національної екологічної політики [19].

Передбачається також, що Стратегія буде супроводжуватися розробленням проектів національних планів дій з охорони навколишнього природного середовища, розрахованих на період 4-5 років.

Критерії вибору пріоритетів заходів, спрямованих на реалізацію Стратегії, такі:

- екологічна та економічна ефективність - досягнення запланованих природоохоронних цілей із залученням мінімального обсягу бюджетних коштів та досягнення максимального природоохоронного ефекту;
- співфінансування природоохоронних і ресурсозберігаючих заходів з різних джерел - відображує заінтересованість замовника та наявність економічних вигід поряд з екологічними.

Фінансування заходів, спрямованих на реалізацію Стратегії, здійснюватиметься за рахунок та в межах коштів державного і місцевих бюджетів, передбачених на зазначену мету, а також інших джерел.

Індикатори ефективності національної екологічної політики:

- покращення стану здоров'я населення за рахунок зменшення впливу негативних екологічних факторів;
- співвідношення між рівнями фактичного забруднення навколишнього природного середовища або виснаження природних ресурсів і гранично допустимого забруднення або виснаження, яке базується на науково обґрунтованих оцінках і характеризується як критичне навантаження на навколишнє природне середовище;
- співвідношення витрат на здійснення природоохоронних заходів до отриманого екологічного ефекту;
- скорочення витрат природних ресурсів та енергії на одиницю продукції;
- стан участі громадськості в прийнятті екологічно значущих рішень.

Для проведення моніторингу реалізації національної екологічної політики проект Стратегії передбачатиме встановлення цільових показників для ключових завдань реалізації Стратегії до 2020 року. Для оцінки ефективності реалізації Стратегії передбачається щороку протягом першого півріччя, наступного за звітним, проводити оцінку досягнутого прогресу,

аналіз ефективності здійснених заходів та розробляти у разі необхідності рекомендації щодо удосконалення запланованих дій.

Реалізація Стратегії дасть можливість:

- стабілізувати та поліпшити стан навколишнього природного середовища до рівня, безпечного для життєдіяльності населення;
- усунути прямий зв'язок між економічним зростанням та погіршенням стану навколишнього природного середовища;
- упровадити систему екологічно збалансованого використання природних ресурсів;
- створити розгалужену екомережу та припинити втрати біорізноманіття;
- упровадити дієву систему інформування населення з питань охорони та збереження навколишнього природного середовища, екологічної політики та сталого розвитку [20].

4 МІЖНАРОДНА СПІВПРАЦЯ У ГАЛУЗІ ОХООНИ ДОВКІЛЛЯ

Жодна країна в світі, якою б багатою та розвинутою вона не була незмозі вирішити свої екологічні проблеми самостійно. Потрібні чіткі узгоджені дії всіх держав, координування їх дій на міжнародно-правовій основі, щоб забезпечити вихід світової спільноти із екологічної кризи. Природа спільна й єдина для всіх, вона не знає державних кордонів. Тому порушення в екосистемі однієї країни викликають ті ж саме явище в інших країнах. Викиди у повітря, забруднення річок, морів та океанів не можуть бути обмежені певною територією. Таким чином ряд найважливіших частин довкілля є об'єктами міжнародного захисту. Насамперед це:

- Космос – скарб усього людства, він належить усій світовій спільноті, котра виразила основні положення його використання в документах: Декларації правових принципів діяльності по використанню космічного простору (1963) та в Договорі про принципи діяльності держав по вивченню та використанню космічного простору, включаючи Місяць та інші небесні тіла (1967). В них були сформульовано наступне положення: космос – надбання усього людства, недопустиме загарбання його частин, забруднення космічного простору та використання його у військових цілях. Але у космічному просторі уже знаходиться близько 3,5 мільйонів космічного сміття.

- Антарктида – материк міжнародної співпраці, принципи охорони та використання якого були встановленні ще в 1959 р. спеціальним договором про Антарктиду. Його основні положення – свобода наукових досліджень, заборона військових дій, охорона живих ресурсів.

- Атмосфера землі, в якій через природну циркуляцію повітря виникли глобальні екологічні проблеми, такі як погодно-кліматичні зміни, руйнування озонової кулі, поширення шкідливих речовин.

- Світовий океан – він містить 96 % води земної кулі, суттєво впливає на клімат планети, є джерелом біологічних, мінеральних та енергетичних ресурсів а також є міжнародною транспортною системою, спроби контролю окремих держав над якою завершилися лише 1973 р. із підписанням Конвенції ООН по морському праву. Важливою проблемою сьогодення є забруднення Світового океану нафтою, промисловими стічними водами, побутовими відходами із кораблів, контейнерами із радіоактивними відходами та затонулими реакторами й боезарядами атомних підводних човнів. Саме тому охороні Світового океану присвячено близько 25 правових й нормативних міжнародних документів, а також ряд рішень, угод, резолюцій й договорів. На глобальному рівні діє також Конвенція по риболовлі та охороні живих ресурсів моря (1958) та Конвенція ООН по морському праву (1982), що обмежують промисел держав згідно міжнародних норм [21].

Крім того об'єктами міжнародного захисту є:

- природні ресурси, що знаходяться в користуванні двох й понад країн (ріки Дунай, Рейн, моря Балтійське, Середземне, Великі озера та інше);
- рідкісні та зникаючі рослини й тварини, що занесені в міжнародну Червону книгу;
- унікальні природні об'єкти, котрі прийняті на міжнародний контроль (заповідники, національні парки, пам'ятки природи та інше.), на утримання й охорону які виділяються кошти міжнародних організацій за рахунок спеціальних фондів.

Основними складовими екологічної кризи у нашу годину є парниковий ефект, виснаження озонової кулі, деградація ґрунтів, деградація лісів, радіаційна загроза, трансгенне перенесення забруднювачів, вичерпність енергетичних та інших ресурсів планети. Вони стають екологічними імперативами й визначають нові норми й правила взаємодії держав. Тому проблема гармонізації відносин суспільства й природи, охорони навколишнього середовища набула глобального значення. Виникла потреба

розробки ефективних міжнародних механізмів, котрі б забезпечували розумне використання ресурсів планети, їхню охорону, сприяли б збереженню екологічної рівноваги.

Спроби політичного забезпечення охорони навколишнього середовища не однакові. Лідером у формуванні принципів екологічної політики та її проведення є країни Західної Європи. У сучасній Європі, за французьким вченим Т.Лаво (1991), виділяють чотири великих регіони, що відрізняються екологічною політикою, яку вони проводять.

Перший регіон – країни півдня Європи, найменш екологічно розвинуті, із аграрною направленістю виробництва. Вони мають багато складних екологічних проблем та покладаються в їх вирішенні на фінансову допомогу з боку Європейського співтовариства.

Другий регіон – північна Європа, держави якої вирізняються найбільш гармонійним розвитком та раціональним використанням природних ресурсів. Вони успішно вирішують екологічні проблеми, спираючись на традиційно екологізований світогляд широких верств населення.

Третій регіон – країни північно-західної Європи, що вирізняються високим промисловим потенціалом та сильно забрудненим природним середовищем. Країни цього регіону мають достатньо засобів та коштів і з кінця 80-х років почали проводити енергійну екологічну політику.

Четверта група – країни східної Європи, котрі відрізняються дуже високим рівнем забруднення навколишнього середовища та не мають економічних й фінансових засобів для оперативного та стратегічного вирішення екологічних проблем [22].

Але на теперішній час жодна країна не спроможна вирішити свої екологічні проблеми самотійно чи співпрацюючи із декількома країнами. Потрібні чіткі узгоджені дії всіх країн, їх координація на міжнародно-правовій основі. Вирішення всіх цих проблем можливо лише на базі міжнародного співробітництва, що здійснюється на багатосторонній основі.

Формами такого співробітництва є організація наукових та практичних зустрічей, створення міжнародних організацій; укладання офіційних договорів та угод, що координують спільні зусилля із охорони природи, а також діяльність міжнародних громадських партій та організацій (“зелених” та “екологів”).

Вперше основні принципи міжнародної екологічної співпраці були узагальнені в Декларації Стокгольмської конференції ООН (1972). У сучасному розумінні вони викладені в Декларації конференції ООН в Ріо-де-Жанейро (1992). Ці принципи включають наступні ідеї:

- люди мають право на здорове і плодотворне життя в гармонії з природою;
- розвиток задля благополуччя теперішнього покоління не повинен здійснюватись на шкоду інтересів розвитку наступних поколінь та на шкоду довкіллю;
- держави мають суверенне право розроблювати свої власні ресурси, але й без шкоди довкіллю за межами їх кордонів;
- викоренення бідності та нерівності рівня життя у різних частинах світу необхідно для забезпечення стійкого зростання та задоволення потреб більшості населення;
- держави співпрацюють в цілях збереження, захисту та відновлення цілісності екосистем землі;
- держави забезпечують надання населенню широкого доступу до екологічної інформації;
- держави приймають ефективні національні закони про охорону довкілля;
- екологічна політика не повинна бути спрямована для безпідставного обмеження міжнародної торгівлі;
- той, хто забруднює довкілля повинен нести також й фінансову відповідальність за це;

- держави повідомляють одна-одну про стихійні лиха чи дії, котрі можуть мати погані наслідки державам;

- війна чинить руйнуючу дію на процес стабільного розвитку. Мир, розвиток й охорона довкілля взаємозалежні й неподільні[23].

У світі існує значна кількість міжнародних екологічних організацій, котрі проводять різні наукові дослідження впливу діяльності людини на клімат, атмосферу, гідросферу, ґрунти, рослинний й тваринний світ, передбачення землетрусів й цунамі, роботи в галузі біологічних та генетичних наслідків забруднення навколишнього середовища. Міжнародні організації дозволяють об'єднати природоохоронну діяльність заінтересованих держав незалежно від їх політичних позицій, виділяючи екологічні проблеми серед низки інших екологічних проблем. Такі організації поділяються на міжурядові й неурядові.

Міжурядові організації.

Важливе значення в галузі охорони навколишнього природного середовища мають спеціалізовані автономні установи Організації Об'єднаних Націй (ООН). Найголовніші із них:

- ЮНЕП (від англ. UNEP — United Nations Environmental Program — програма ООН по навколишньому середовищу). Створена 1973 р., координує усі види діяльності в галузі захисту навколишнього середовища, розробляє програми подальших спільних дій у цій галузі. Через Економічну й Соціальну раду ЮНЕП щорічно робить доклади про свою діяльність Генеральній асамблеї ООН. Одне із перших починань ЮНЕП – створення всесвітньої системи станцій спостереження (моніторингу) за станом й змінами біосфери. Наприклад, роботи щодо проекту “Біосферні заповідники” передбачали спостереження за станом біосфери на фоновому рівні. На основі проведених досліджень за вищезазначеним проектом на Першому міжнародному конгресі у справах заповідників, який відбувся у Мінську 1983-го р., було прийнято рішення про включення у світову мережу ще 17 великих заповідників колишнього СРСР.

- ЮНЕСКО (від англ. UNESCO — United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization – Організація Об'єднаних Націй із питань освіти, науки й культури). Існує із 1946 р. з ціллю сприяння миру й міжнародній безпеці, співпрацю між державами в сфері освіти, науки й культури. У рамках ЮНЕСКО розроблені й успішно здійснюються ціла низка важливих наукових природоохоронних програм: “Людина й біосфера”, “Міжнародна гідрологічна програма”, “Програма вивчення Світового океану”, ЮНЕП, МБП.

- ФАО (від англ. FAO — Food and Agricultural Organization UN – Продовольча й сільськогосподарська організація). Створена 1945 р. Згідно зі Статутом Продовольчої й сільськогосподарської організації (ФАО), до її завдань входить поліпшення харчування й підняття життєвого рівня народів засобами підвищення продуктивності сільського господарства. ФАО активно сприяє міжнародним й національним заходам у сфері збереження природних ресурсів. Вони стосуються охорони й раціонального використання ґрунтів, лісів, водойм, тварин. При ФАО створений Комітет із рибальства в Центрально-Східній Атлантиці, Комісія із рибальства в Центрально-Західній Атлантиці, Постійна Комісія Конференції із використання й охорони морських ресурсів південної частини Тихого океану. Діє Відділ рибних ресурсів й охорони навколишнього середовища та Служба із відтворення рибних ресурсів й охорони навколишнього середовища. У 1974р. був створений спеціальний Відділ координації програм у галузі охорони навколишнього середовища.

- ВООЗ (Всесвітня організація охорони здоров'я), створена 1946 р. Її головне завдання – охорона здоров'я народів світу, про що зазначено в її статуті, що передбачає вжиття заходів щодо оздоровлення й підтримання належної якості оточуючого людину середовища.

- ВМО (Всесвітня метеорологічна організація), заснована як спеціалізована структура ООН у 1951 р. До складу Виконавчого комітету ВМО входять групи експертів із питань забруднення навколишнього

середовища, із кліматичних змін, із питань зміни погоди. Є спеціальний підрозділ, який займається питаннями забруднення атмосфери й атмосферною хімією. До компетенції Комісії із гідрології належать питання моніторингу навколишнього середовища, зокрема вивчення озонової кулі землі. У 1979 р. на Восьмому конгресі ВМО була затверджена Всесвітня кліматична програма (ВКП), завдання якої – вивчення та поширення даних про клімат й вплив на нього людської діяльності, розробка методів спостереження за його змінами.

- МОП (Міжнародна організація праці) – спеціальний орган ООН. Створена в 1919 р. при Лізі Націй із ціллю створення безпечних умів роботи та зменшення забруднення біосфери, яке виникає через зневажливе ставлення до виробничої сфери.

- МАГАТЕ (Міжнародне агентство із атомної енергії), створена у 1957 р. Одним з найголовніших своїх завдань вважає сприяння запобіганню несприятливих наслідків мирного використання атомної енергії, забезпечуючи тим самим підтримання здоров'я й благополуччя людей. При МАГАТЕ діє Міжнародна лабораторія радіоактивності моря та відділ ядерної безпеки й охорони навколишнього середовища. Здійснює свою діяльність за договором із ООН, але й не є її спеціалізованим органом.

До інших міжнародних організацій, котрі здійснюють природоохоронну діяльність не під егідою ООН є Євроатом, Європейська рада, Європейська економічна спілка, Організація економічної співпраці та розвитку, Азіатсько-Африканський юридичний консультативний комітет, Хельсінкській комітет по охороні Балтійського моря (Хелком) та ін. [24].

Неурядові міжнародні організації.

Наприкінці 90-х років у світі нараховувалось декілька сотень (по різними даним 200-500) неурядових міжнародних організацій, котрі займалися природоохоронною діяльністю, а також виявляли цікавість до екологічних проблем. Серед них же в наш час діють:

- МСОП (від англ. IUCN – International Union for the Conservation of Nature – Міжнародний союз по охороні природи), створений 1948 р. у Фонтенбло (Франція) за ініціативою ЮНЕСКО. Робота МСОП сприяє реалізації Вашингтонської конвенції про міжнародну торгівлю дикими видами фауни й флори (CITES). МСОП видає міжнародні Червоні книги, проводить дослідження й пропаганду охорони природи та раціонального використання природних ресурсів. МСОП прийнято документ “Всесвітня стратегія охорони природи”, спрямований на управління процесами використання людиною біосфери, екосистем й видів, які входять до її складу, з метою одержання стабільної користі нині та у віддаленому майбутньому.

- ВФПД (від англ. WWF – World Wide Fund for Nature – Всесвітній фонд дикої природи). Створена 1961 р., є найчисленнішою та найавторитетнішою неурядовою міжнародною організацією в галузі охорони навколишнього середовища. Її основною метою є збереження біорізноманіття землі, припинення деградації природного середовища планети й побудова майбутнього, в якому люди жили б в гармонії з природою. Національні офіси діють майже в 100 країнах світу, нараховує близько 5 млн членів. Діяльність фонду передусім спрямована на фінансову підтримку природоохоронних заходів, збереження зникаючих видів рослин й тварин та місць їх існування. ВФПД координує проведення чотирьох міжнародних проектів: “Зміна клімату”, “Моря, що перебувають під загрозою”, “Ліси як джерело життя”, “Жива вода”, а також інших кампаній, таких як “Торгівля об’єктами живої природи”.

- МЮО (Міжнародна юридична організація), створена 1968 р., приділяє велику увагу розробці правових питань охорони навколишнього середовища.

- РК (Римський клуб), заснований 1961 р., вніс значний внесок у вивчення перспектив розвитку біосфери та пропаганду ідей необхідності гармонізації відносин Людини та Природи. Основна форма діяльності – розробка наукових прогнозів розвитку людства в його взаємовідносинах із природою, а також дослідження питань переважно у соціально-економічній

сфері. Римський клуб поклав початок роботам по вивченню проблем, названих “Глобальною проблематикою”. До нього входять лише 100 Чоловік, які не представляють інтереси окремих держав (вчені, представники політичних та ділових кіл).

- МЕС (Міжнародний екологічний суд), був створений по ініціативі юристів на конференції в Мехіко у листопаді 1994 р. Склад суддів включає в собі 29 юристів-екологів із 24 країн. Суперечки у МЕС розглядаються за принципами третейського суду. Сторони самі приймають рішення про звернення до суду й вибирають із його складу трьох чи більше суддів для розгляду справ, яке проводиться на основі міжнародного права довілля, національного права сторін та претендентів.

- ГРІНПІС (від англ. Greenpeace – Зелений світ), створена канадськими захисниками природи 1971 р. Нараховує приблизно 1,5 млн членів, 1/3 які – американці та 32 відділи у різних країнах світу. ГРІНПІС має статус повноправного члена чи офіційного спостерігача у ряді міжнародних конвенцій по охороні довкілля. Першочерговою метою була боротьба проти ядерних іспитів США на Алеутських островах. Сьогодні ГРІНПІС поділяє свої компанії на категорії: ядерні, токсичні, екологія океану, атмосфера й енергія. Має свою незалежну дослідну станцію в Антарктиці.

Більшість міжнародних неурядових організацій займаються питаннями охорони окремих природних об’єктів чи видів природних ресурсів. До них також належить Міжнародна рада по охороні птахів, Міжнародна федерація по охороні альпійських районів, Європейська федерація по охороні вод та інші [25].

Історія міжнародної екологічної співпраці налічує понад 150 р. Перші міжнародні документи з охорони навколишнього природного середовища були прийняті у ХІХ столітті. У 1875 р. Австро-Угорщина та Італія прийняли Декларацію про охорону птахів. У 1897 році Росія, Японія, США уклали угоду про спільне використання та охорону морських котиків у Тихому океані. Людство почало приділяти значну увагу охороні і збереженню

навколишнього середовища на початку ХХ століття. У 1900 р. було прийнято Міжнародну угоду для збереження первісної фауни й флори в Африці. Перша міжнародна конференція була укладена деякими європейськими країнами в 1902 р. в Парижі про охорону птахів, корисних для сільського господарства. На жаль, ця Конференція давала дозвіл на знищення деяких видів “шкідливих” птахів. У 1913 роках відбулася Перша Міжнародна конференція із захисту природи. У 1950 р. У Парижі було підписано нову Конвенцію про охорону всіх видів птахів. Проте найбільшу кількість міжнародних природоохоронних документів було прийнято, починаючи із другої половини ХХ століття. Найвагоміші із них – програма ООН Людина та біосфера (1968), Програма з навколишнього середовища (1972), Європейська угода про збереження тваринного й рослинного світу та природних біотопів (1979), Всесвітня хартія природи, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН у 1982 р., Європейська хартія про навколишнє середовище та здоров’я (1990), Конференція з захисту видів (1993), Конференція збереження біорізноманіття (1993), Конференція з захисту клімату (1984), Декларація про ліс (1994), Порядок денний ХХІ століття (1992). Важливими документами міжнародних природоохоронних відносин є Всесвітня хартія охорони природи, котра проголосила та взяла под захист право всіх форм життя на виживання; Конференція про заборону воєнного та ворожого використання засобів впливу на природне середовище; Декларація про середовище, яку оточує людину, що є зведенням основних принципів міжнародного співробітництва; Конференція про зміну клімату; Конференція про біологічну різноманітність; Конференція про боротьбу зі спустелюванням. Особливе значення має головний документ, прийнятий ЮНЕСКО, – Порядок денний на ХХІ століття – всесвітній план дій із метою сталого розвитку, под яким слід розуміти таку модель соціально-економічного розвитку суспільства, коли життєві потреби людей будуть задовольнятися із врахуванням прав майбутніх поколінь на життя в здоровому та невиснаженому середовищі.

Щорічно в світі проводяться сотні та навіть тисячі конференцій та зустрічей екологічного напрямку (багатосторонні та двосторонні, урядові та неурядові), на яких приймаються відповідні документи: згоди, декларації, домов та інші. Це одна із найрозвинутіших форм міжнародної співпраці. Найбільш важливі із них:

- Міжнародна конференція по боротьбі з заразними хворобами тварин (Женева, 20 лютого 1935 р.).

- Міжнародна конференція по регулюванню китобійного промислу (Вашингтон, 2 грудня 1946 р.), що доповнила та розвинула положення Угоди по регулюванню китобійного промислу (Лондон, 8 червня 1937 р.).

- Перша міжурядова конференція експертів по науковим основам раціонального використання та збереження природних ресурсів біосфери (Париж, 4-13 вересня 1968 р.), підготовлена ЮНЕСКО за участю ООН, ФАО, ВООЗ, МСОП та ін. Робота йшла по трьом напрямкам: наукові дослідження, освіта, політика.

- Конференція ООН по навколишньому середовищу (Стокгольм, 5-6 червня 1972 р.) за участю 113 країн було прийнято два основних документи: Декларація принципів, що включала 26 основних положень та План заходів, де були зазначені шляхи вирішення організаційних, економічних та політичних завдань щодо взаємовідносин держав при співпраці у сфері охорони довкілля.

- Конференція щодо охорони всесвітнього культурного та природного спадку (Париж, листопад 1972 р.).

- Нарада по безпеці та співробітництву в Європі (Хельсінкі, серпень 1975 р.) за участю країн Європи, США та Канади було прийнято Заключний акт, в якому були відображені питання екологічної та політичної безпеки.

- Конференція щодо забруднення повітря (Женева, 13 листопаду 1979 р.).

- Конференція щодо впливу промислових аварій (Хельсінкі, 17 березня 1992 р.).

- Міжнародна конференція про громадянську відповідальність за шкоду від забруднення нафтою (Брюссель, 29 листопада 1969 р. зі змінами та доповненнями від 18 грудня 1971 р. та від 19 листопада 1976 р.).

- Конвенція щодо заборони воєнного чи будь-якого іншого ворожого впливу на навколишнє середовище (Женева, 18 травня 1977 р.).

- Венська зустріч представників держав-учасниць Наради в Хельсінкі (Відень, 22 апреля 1985 р.). На ній було прийнято документ, який містив такі рекомендації:

- зменшити викиди у повітря сірки на 30 % до 1995 р., а також вуглецю та інших забруднюючих речовин;

- розробити засоби захоронення небезпечних відходів;

- провести дослідження ролі CO₂ у глобальних кліматичних змінах.

- Монреальська зустріч (Монреал, 16 вересня 1987 р.), на якій представники 98 країн прийняли Погодження (Монреальський протокол) про поступове припинення серійного виробництва хлорфторвуглецю та заборону викиду його у повітря.

- Лондонська зустріч (Лондон, 27-29 червня 1990 р.), де представники майже 60 країн підписали додатковий (до Монреальського) протокол із вимогою повністю припинити виробництво хлорфторвуглецю до 2000 р.

- Конференція ООН по довкіллю та розвитку (Ріо-де-Жанейро, 3-14 червня 1992 р.), організована для обговорення підсумків 20-річної діяльності після Столькгольмської конференції. У ній брали участь 179 держав та більш ніж 30 міжнародних організацій, на ній зустрілись 114 глав держав, представники 1600 неурядових організацій. У Ріо були обговорені та прийняті п'ять основних документів:

- Декларація Ріо про довкілля та розвиток, 27 принципів якої визначають права та обов'язки країн в сфері забезпечення розвитку та благополуччя людей;

- Програма дій ООН “Порядок денний на ХХІ століття”, що вміщує план міжнародних дій за навколишнього середовища на межі ХХ та ХХІ століть [26];

- Заява “Про засади щодо ставлення до лісів”, яка стосувалася управління, захисту та стійкого розвитку всіх видів лісів, життєво необхідних для забезпечення економічного розвитку та збереження всіх форм життя;

- Рамкова конвенція “Про зміну клімату”, ціль якої – стабілізація концентрації в атмосфері газів, що викликають парниковий ефект, на таких рівнях, котрі не викличуть небезпечного дисбалансу клімату планети;

- Конвенція “Про біологічне різноманіття”, яка вимагала, щоб країни ужили заходів для збереження різноманіття живих істот та забезпечили справедливий розподіл користі від використання біологічного різноманіття.

- Загальноєвропейська конвенція Міністрів навколишнього середовища (Софія, жовтень 1995 р.), було прийнято підсумкові документи, основні з яких: Декларація Міністрів; Екологічна програма для Європи.

- Конференція Сторін Рамкової Конвенції ООН по зміні клімату (Киото, Японія, грудень 1997 р.), на якій був підписаний Протокол до Конвенції чи Киотський протокол.

- Міжнародний конгрес по стабільному розвитку (World Summit on Sustainable Development), 26.08 — 04.09.2002, Йоханесбург ЮАР [27].

Українська держава із перших днів незалежності бере активну участь в міжнародних природоохоронних заходах та реалізації екологічних програм та проектів. Міжнародне співробітництво у галузі охорони навколишнього природного середовища займає одне із важливих місць у зовнішньополітичному курсі України, воно здійснюється відповідно до пріоритетних напрямків, котрі забезпечують входження України в світовий правовий екологічний простір, втілення сучасної та гармонізованої із міжнародною науково-технічної політики та системи стандартів й нормативів, отримання технічної допомоги в галузі охорони навколишнього середовища, ядерної та радіаційної безпеки та раціонального використання

природних ресурсів, вирішення проблем, пов'язаних із закриттям ЧАЕС, впровадження економічних інструментів природокористування, навчання персоналу, отримання інформації, баз даних та програмних продуктів в галузі охорони природного середовища.

Україна є членом та бере участь в роботі провідних міжурядових організацій, діяльність яких пов'язана із вирішенням проблем охорони довкілля та ядерної безпеки. У 1995 році Україну було прийнято до Ради Європи. Започатковано співпрацю у природоохоронній галузі із Європейським Союзом.

На сьогодні Україна є стороною 16 природоохоронних конвенцій глобального та регіонального характеру та 5 протоколів до них. Готується за участю спеціалістів Міністерства підписання чи ратифікація ще 12 міжнародних конвенцій.

Міністерство здійснює співробітництво у межах 43 міжнародних угод та договорів. Мінекобезпеки координувало роботу із підготовки та участі представників України в Міністерській конференції "Навколишнє середовище для Європи". Працівники міністерства представляли інтереси нашої держави на Генеральній Конференції МАГАТЕ, Конвенції із змін клімату, Конвенції про біорізноманіття та ін. [28].

Зараз виконуються та знаходяться в стадії розробки понад 20 міжнародних довго - та короткотермінових програм та проектів у галузі екологічної безпеки на загальну суму близько 13 млн. доларів США. Цільове фінансування природоохоронних заходів в Україні по роках складало (у тис. дол. США): 1993 р. - 60,5; 1994 р. - 243,0; 1995 р. - 2899,8. Тенденція до зростання об'ємів фінансування у 1996 - 97 роках збереглася. Більша частина проектів має довготривалий характер й присвячена вирішенню проблем раціонального використання та захисту від забруднень водних ресурсів України. Головними донорами виступають США, Канада та держави Західної Європи.

У межах співробітництва із МАГАТЕ, Комісією із ядерного регулювання США та Європейським Союзом (програма ТАСІС) виконуються понад 25 проектів у галузі ядерної та радіаційної безпеки. Тільки у 1995 році допомога в галузі ядерної та радіаційної безпеки по проектах склала близько 800 тис. доларів США. Ведуться переговори щодо міжнародного фінансування нових екологічних проектів на загальну суму понад 40 млн. доларів США.

Зокрема, було високо оцінено роботу Мінекобезпеки України у межах спільної українсько-американської міжурядової комісії "Кучма - Гор". Американська сторона охарактеризувала українсько-американське співробітництво в галузі охорони довкілля впродовж останніх років як високоефективне й таке, що приносить реальні позитивні результати.

Проведено переговори із лідерами країн "Великої Сімки" та Комісії Європейських Співтовариств щодо надання фінансової допомоги для закриття ЧАЕС, котрі закінчились підписанням Меморандуму про взаєморозуміння між Урядами країн "Великої Сімки", Комісією Європейських Співтовариств й Урядом України [29].

За підтримки Глобального екологічного фонду та відповідно до угод між Україною й Міжнародним банком реконструкції та розвитку на умовах безповоротної фінансової допомоги фінансуються такі важливі для збереження біологічного різноманіття проекти:

"Збереження біорізноманіття Карпат". Вартість проекту - 500 тис. доларів США. Термін виконання - 1993-1997 роки (проект завершено). Проект був спрямований на покращання охорони цінних природних екосистем Карпат, передусім у межах Карпатського біосферного заповідника та прилеглих до нього територій;

"Збереження біорізноманіття в українській частині дельти Дунаю". Вартість проекту - 1500 тис. доларів США. Термін виконання - 1994-1998 роки. Метою проекту є покращення управління природними ресурсами в

дельті Дунаю, розширення території природного заповідника "Дунайські плавні" та створення на його базі біосферного заповідника;

“Підготовка Національної Стратегії/Плану дій та Національної доповіді з питань збереження біорізноманіття” - 112 тис. доларів США. Термін виконання - 1997-1998 роки. Метою проекту є допомога Мінекобезпеки України в діяльності щодо забезпечення розробки зазначених документів.

Питання збереження біологічного різноманіття є складовими міжнародної Програми "Управління станом й захист Чорного моря", яка виконується за підтримки Глобального екологічного фонду та в реалізації якої беруть участь держави Чорноморського регіону, у тому числі Україна.

Українськими фахівцями разом з Міжнародним союзом охорони природи здійснюються проекти "Збереження та невиснажливе використання лісів у Центральній й Східній Європі" (1995-1996 роки.) та "Збалансоване сільське господарство та збереження біорізноманіття в степовій зоні Росії і України"(1996-1998 рр.).

Україна як член ООН є суверенною стороною багатьох міжнародних природоохоронних угод й разом із іншими країнами світу продовжує активно працювати над завданнями щодо врятування нашої планети від екологічного лиха [30].

ВИСНОВКИ

Національна екополітика спрямована на розв'язання екологічних проблем у межах окремої держави. Але багато питань охорони середовища, раціонального природокористування і екологічної безпеки неможливо розв'язати у рамках окремих країн. Тому поряд з національною політикою, розвиваються міжнародна регіональна екополітика (пошук шляхів розв'язання великих регіональних екологічних проблем, наприклад, захисту масштабних природних комплексів – морів, гірських систем, басейнів рік; допомога відсталим країнам регіону у розв'язанні екологічних питань; транзитне перенесення забруднення та інше) і глобальна екополітика (розв'язання екологічних питань планетарного масштабу – потепління клімату внаслідок забруднення, руйнуванню озонового екрану, створення еталонних біосферних резерватів, планетарного моніторингу та багато інших; вироблення міжнародних угод і конвенцій, що є обов'язковими до виконання і регулюють міжнародні стосунки у сфері використання світових ресурсів, у сфері зменшення загальних рівнів забруднення та ін.).

Основні шляхи вирішення реалізації екологічної політики покладені на Закон України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року».

Реалізація Закону спрямовано на:

- досягнення безпечного для здоров'я людини стану навколишнього природного середовища;
- підвищення рівня громадської свідомості з питань охорони навколишнього природного середовища;
- поліпшення екологічної ситуації та підвищення рівня екологічної безпеки;

- удосконалення системи інтегрованого екологічного управління шляхом включення екологічної складової до програм розвитку секторів економіки;
- удосконалення регіональної екологічної політики, зменшення негативного впливу процесів урбанізації на навколишнє природне середовище;
- припинення втрат біо- та ландшафтного різноманіття, формування екомережі, розвиток заповідної справи;
- забезпечення екологічно збалансованого використання природних ресурсів.

Для того, щоб в повній мірі реалізувати екологічну політику в Україні, потрібно дотримуватись принципів, основних завдань та положень Концепції національної екологічної політики України.

На початку ХХІ століття міжнародне право стало необхідним регулятором значного обсягу міжнародних відносин. Проте, ще до наших днів був накопичений значний нормативний матеріал, закладені початки міжнародно-правової свідомості. Намітилися зрушення й у національному праві, що, наприклад, закріпило привілею іноземних дипломатів, установило правовий режим іноземців.

На сучасному етапі суспільного розвитку однією з найбільш важливих теоретичних та практичних проблем є співвідношення національного та міжнародного права. На основі проведеної характеристики співвідношення міжнародного та національного права, потрібно зазначити, що право за своєю формою повинне бути належним чином організовано, внутрішньо погоджено, щоб не спростовувати себе в силу внутрішніх протиріч, тобто мати властивість системності. Більшість вітчизняних учених говорять про міжнародне право як про систему юридичних норм, що регулюють відносини між суб'єктами міжнародного права, створюваних шляхом узгодження позицій учасників міжнародних відносин і забезпечуваних у разі потреби індивідуальним чи колективним примушенням.

Українська держава із перших днів незалежності бере активну участь в міжнародних природоохоронних заходах та реалізації екологічних програм та проектів. Міжнародне співробітництво у галузі охорони навколишнього природного середовища займає одне із важливих місць у зовнішньополітичному курсі України, воно здійснюється відповідно до пріоритетних напрямків, котрі забезпечують входження України в світовий правовий екологічний простір, втілення сучасної та гармонізованої із міжнародною науково-технічної політики та системи стандартів й нормативів, отримання технічної допомоги в галузі охорони навколишнього середовища, ядерної та радіаційної безпеки та раціонального використання природних ресурсів, вирішення проблем, пов'язаних із закриттям ЧАЕС, впровадження економічних інструментів природокористування, навчання персоналу, отримання інформації, баз даних та програмних продуктів в галузі охорони природного середовища.

Україна є членом та бере участь в роботі провідних міжурядових організацій, діяльність яких пов'язана із вирішенням проблем охорони довкілля та ядерної безпеки. У 1995 році Україну було прийнято до Ради Європи. Започатковано співпрацю у природоохоронній галузі із Європейським Союзом.

На сьогодні Україна є стороною 16 природоохоронних конвенцій глобального та регіонального характеру та 5 протоколів до них. Готується за участю спеціалістів Міністерства підписання чи ратифікація ще 12 міжнародних конвенцій.

Україна як член ООН є суверенною стороною багатьох міжнародних природоохоронних угод й разом із іншими країнами світу продовжує активно працювати над завданнями щодо врятування нашої планети від екологічного катастрофи.

Роль екологічного права визначається його місцем у системі права і зв'язками з іншими галузями права. Основними підставами для визначення

екологічного права як самостійної комплексної галузі українського права вважають:

- самостійний предмет правового регулювання, яким є охорона навколишнього природного середовища, раціональне використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки;
- особлива суспільна значущість екологічних правовідносин;
- специфіка об'єктів екологічних відносин, якими є найважливіші об'єкти, як земля, вода, надра тощо;
- наявність великої кількості спеціальних законодавчих та інших нормативно-правових актів.

Цих підстав достатньо, щоб віднести екологічне право до найважливіших галузей українського права, поряд з конституційним, цивільним, кримінальним, адміністративним тощо. Екологічне право тісно пов'язане з вище перерахованими галузями права. Норми цих галузей права обслуговують і екологічну сферу. І, навпаки, норми екологічного права входять як складова до інших галузей права.

Екологічне право тісно пов'язане також з міжнародним правом, оскільки нині проблема забезпечення екологічної безпеки з регіональної та національної перетворилася на глобальну. Про це свідчать міжнародні форуми з питань охорони навколишнього природного середовища, наявність міжнародних організацій і оголошення 6 червня Всесвітнім днем охорони навколишнього середовища.

Роль і значення екологічного права визначаються екологічною політикою держави, яка характеризується напрямками, формами і методами діяльності державних органів у таких найважливіших сферах, як охорона навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки.

ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ

1. Трофанчук Г.І. Історія держави та права України : навч. посіб / Г. І. Трофанчук. – К. : Юрінком Інтер, 2011. – 384 с.
2. Бринчук М.М. Экологическое право. (Право окружающей среды): Учебник для высших учебных заведений. – М.: Юристъ, 1999.– 688 с.
3. Рябець К.А. Екологічне право України. – Київ, 2009. – 437 с
4. Малишко М.І. Екологічне право України: Навчальний посібник. – К.: Видавничий дім „Юридична книга”, 2001. – 392 с. – Бібліогр.: с. 385.
5. Бобильов Л.І., Балашенко З.А. Питання загальної теорії екологічного права. - Мінськ, 1991
6. Балюк Г.І. Досвід правового регулювання відносин щодо охорони навколишнього середовища та забезпечення екологічних прав громадян на рівні Європейського Союзу та його значення для адаптації законодавства України / Г.І. Балюк. // Міністерство юстиції України Бюлетень Міністерства юстиції України. - Київ, 2007. № 5. - С. 77-98.]
7. Основи законодавства України: ч. 1. / Дзейко Ж.О., Нечипоренко О.Ю., Пониматченко Ю.А. та ін. Вінниця: Нова книга, 2001. 608 с.
8. Екологічне законодавство України: Збірник нормативних актів та судової практики/ Укл. Євген Бердніков, Ладимир Бондар; Ред. Олексій Погрібний. - Х.: Одісей, 2002. – 926 с.
9. Лисенкова О.С. До питання про співвідношення міжнародного права і національного законодавства України // Законодавство України та міжнародне право (проблеми гармонізації): Зб. наук. пр. - К.: Ін-т законодавства Верховної Ради України, 1998. - Вип. 4. - С. 262.
10. Від практики реалізації природоохоронних заходів до екологічної політики в Україні: шляхи і проблеми / Аналітична доповідь Національного інституту стратегічних спостережень / К: 2011 р, 40 с.

11. Джарти В. Національна екологічна політика України: оцінка і стратегія розвитку/Джарти В., Шевчук В., та інш./ Документ підготовлено в рамках проекту ПРООН/ГЕФ/ К.: 2007р, 184с. (www.un.org.ua/files/national_ecology.pdf).
12. Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» від 21.12.2010 № 2818-VI.
13. Загальна теорія держави і права: Навч. посібник / А.М. Колодій, В.В. Копейчиков, С.Л. Лисенков та ін. / За ред. В.В. Копейчикова. К.: Юрінком, 2000. 317 с.
14. Ігнатъева І.А. Цели и задачи экологического законодательства: соотношение, классификация, определения// Право и политика, – 2002, – №11,– с.13-24.
15. Взаємодія міжнародного права з внутрішнім правом України / НАН України; Інститут держави і права ім. В.М.Корецького / В.Н. Денисов (ред.). - К. : Юстініан, 2006. - 672с.
16. Шемшученко Ю. Вибране: закони і законодавчі акти/ Юрій Шемшученко,; Ред.Кузьміна О. М.. - К.: Юридична думка , 2005. – 590 с.
17. Дмитренко І.А. «Екологічне право України», К.: Юрінком –Інтер-2001р.
18. Барабашова Н.В. “Екологічне право України”, Донецьк: Апекс, 2003р.
19. Декларація Ріо-де-Жанейро щодо навколишнього середовища та розвитку від 14.06.1992 http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_455
20. Екологічне право України / За ред. В. К. Попова, А. П. Гетьмана.- Харків: Право, 2001. С. 3-24.
21. Лебедева М. И., Анкудимова И. А. – Экология. – Тамбов, 2002.
22. Злобін Ю. А. – Основи екології – К., 1998. – С. 236.
23. Николайкин Н. И. – Экология: Учеб. для вузов/ Николайкин Н. И., Николайкина Н. Е., Мелехова О. / – М., 2004. – С. 564-565.
24. Николайкин Н. И.– Экология: Учеб. для вузов / Николайкин Н. И., Николайкина Н. Е., Мелехова О. / – М., 2004. – С. 565-567.

25. Николайкин Н. И., Николайкина Н. Е., Мелехова О. П. – Экология: Учеб. для вузов – М., 2004. – С. 567-569.
26. Злобін Ю. А. – Основи екології – К., 1998. – С. 237.
27. Николайкин Н.И.– Экология: Учеб. для вузов / Николайкин Н. И., Николайкина Н. Е., Мелехова О. / – М., 2004. – С. 569-572.
28. Андрусевич Н. Огляд екологічного права Європейського Союзу // Вісник екологічної адвокатури. — Л.: ТОВ "ЮМІ", 2003. — № 21. — С. 18—
29. Тимченко Л. Д. Міжнародне право: навч. посібник для дистанційного навчання / Відкритий міжнародний ун-т розвитку людини "Україна". Інститут дистанційного навчання. - К. : Університет "Україна", 2007. - 224с.
30. Сироїд Т. Л. Міжнародне публічне право: Навч. посібник. - 2. вид., доп. й переробл. - Х. : ТОВ "ПРОМЕТЕЙ-ПРЕС", 2006. - 268с.